

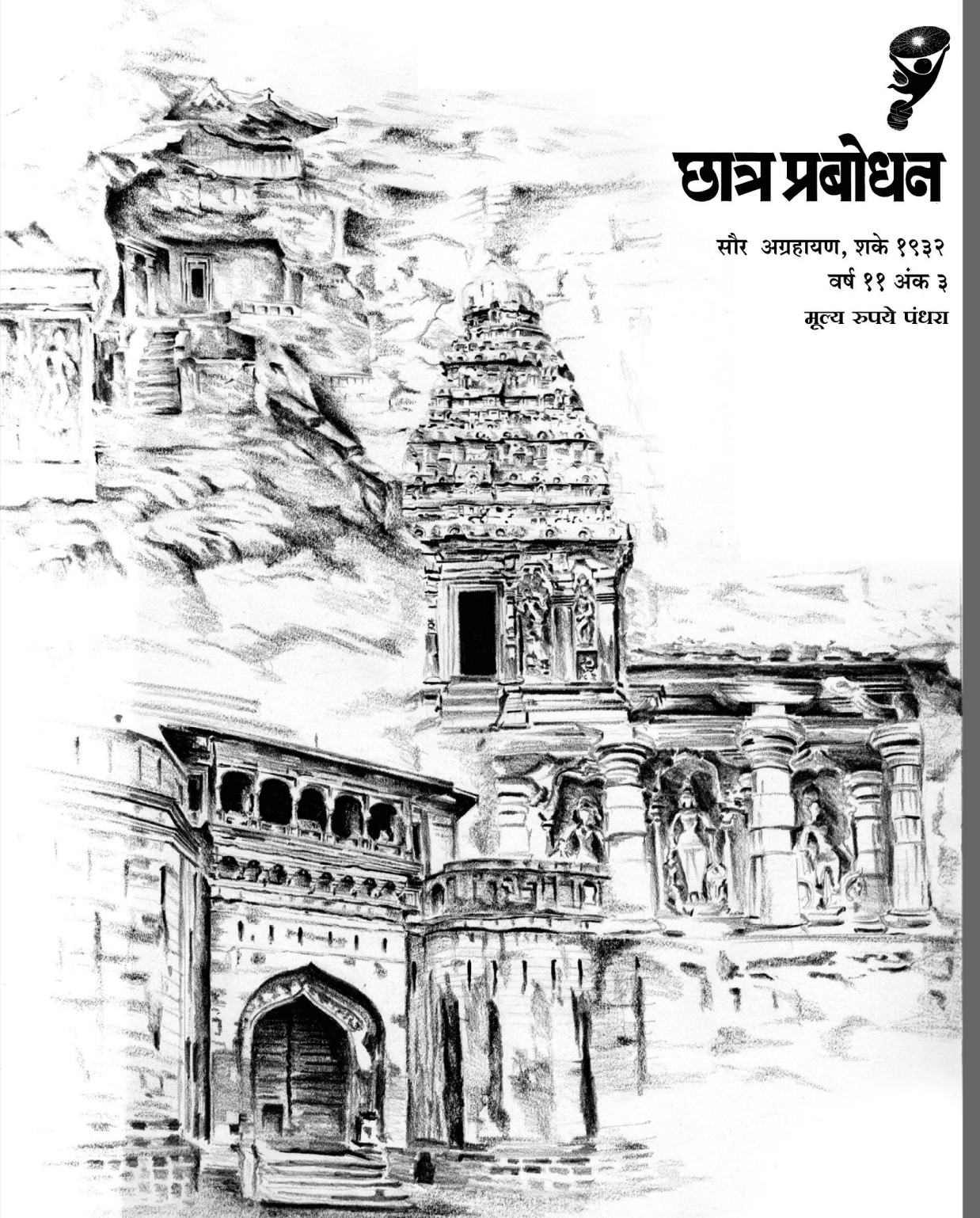

छात्र प्रबोधन

सौर अग्रहायण, शके १९३२

वर्ष ११ अंक ३

मूल्य रुपये पंधरा

ज्ञान प्रबोधिनीचे कुमारांसाठी, कृतिशीलता जोपासणारे मासिक !

काही निवडक प्रतिक्रिया - दिवाळी विशेषांक २०१०

- ...युवोन्मेष अंकात युवक-युवतींनी विविध कार्यकृत्यांचे समजून घेतलेले प्रेरणास्रोत त्यांना स्वतःची कार्यपद्धती समजून घेण्यास मार्गदर्शक ठरतील. 'छात्र प्रबोधन'चे सर्वच अंक अनेकांना आवडतील आणि विचारांनी पुष्ट करतील असे वाटले. परंतु ज्ञान प्रबोधिनीचे आणि भारतीय परंपरेचे अंतरंग या अंकांमधून अधिक प्रकट व्हायला हवे असे वाटते.
- वा. ना. अभ्यंकर (प्रमुख, ज्ञान प्रबोधिनी, निगडी), पुणे
- ...विद्यार्थ्यांमध्ये कल्पकता, सत्य-शोधक वृत्ती, सर्जनशीलता, प्रज्ञाविकास, समीक्षकता, रंगसंगतीचे ज्ञान व नवनवीन शोधक वृत्तीची जोपासना करणारे एकमेव दर्जेदार मासिक म्हणजेच 'छात्र प्रबोधन'चे क्षितिजापलीकडील नवीन जगच जणू...
- मुख्याध्यापक, खंडेलवाल इंग्लिश स्कूल (वाचक), अकोला
- ...आपला अंक वेळेच्या आधीच पोहोचला. त्याची मध्यवर्ती कल्पना मुलांच्या बौद्धिक विकासात नक्कीच भर घालणारी आहे. स्वरूप स्वरूप छान दर्जेदार अंक वाटला.... - शुभा रूद्र (लेखिका), पुणे
- ...बोलक्या अंकाचा प्रयोग अत्यंत यशस्वी, कौतुकारूपद! सरळ सरळ हृदयाशी संवाद करणारा अंक आहे...
- रेणू पाचपोर (कवी), परभणी
- ...नवीन पिढी विचार-आचार संपन्न करण्यासाठी 'छात्र प्रबोधन' अंकाच्या माध्यमातून आपण जे प्रबोधन करित आहात ते फार मोलाचे आहे. समाज जडणघडणीचा हा एक महामंत्रच आहे...
- दत्ता हलसगीकर (कवी), सोलापूर
- ...पत्र लिहिण्यास कारण 'छात्र प्रबोधन'चा दीपावली अंक मिळाला. आमच्या विद्यालयातील ११४ विद्यार्थ्यांनी अंक घेतले. छात्र प्रबोधन म्हणजे त्यांच्यासाठी आनंदोत्सवच असतो.
- रवींद्र सासमकर (वाचक), लातूर
- ...दरवर्षीच आपला अंक छात्रांसाठी व सर्व स्तरातील वाचकांसाठी प्रबोधनपर असतो. समाजातील छात्र वर्ग हे एक परिपक्व व्यक्तिमत्त्व घडावे यासाठी आपले प्रयत्न स्तुत्य आहेत.
- मुख्याध्यापिका, माई बाल विद्या मंदिर (वाचक), इचलकरंजी
- ...अंक परंपरेनुसार उत्तम आहेत. दरवर्षी काही नवीन मुलांना द्यावे ही आपली प्रेरणा स्वरूप आनंददायी आहे. या दृष्टीने 'कलानंदाच्या वाटेवर' ही लेखमाला उत्तम आहे. 'ग्रामीण अंक' मुरवपृष्ठापासून छान आहे.
- लीला दीक्षित (लेखिका), पुणे
- ...मी स्वतः M.B.B.S. च्या प्रथम वर्षात शिकत आहे. हा अभ्यास आतापर्यंत मला अतिशय त्रासदायक वाटायचा. अंधारात चाचपडत असताना दिवाळी अंकातून 'डॅनिएला' सारखा मार्गदर्शक गुरू भेटला. आता यापुढे मला डॅनिएला सदैव प्रेरणा देत राहील. अंकातील इतर लेख आणि हलके-फुलके विनोद मनास तजेला देतात...
- आदित्य कोळी (विद्यार्थी वाचक), इचलकरंजी
- ...आजच्या महागाईत रु. ४० मध्ये असा उत्कृष्ट अंक हाती देताना आपण मंडळींनी केलेली मेहनत वारवाणण्याजोगी आहे. दिलेल्या भेटवस्तूची कल्पनाही उल्लेखनीय आहे. 'युवोन्मेष' अंकातील मलपृष्ठावरील कविता व पानाखालील हिंदी ओळी स्वरूप आवडल्या. ३५,००० अंकविक्री झाल्याबद्दल हार्दिक अभिनंदन!
- गो. व. जोशी (केंद्रप्रमुख), कुरुंदवाड

इवली शल्ये रुपती खुपती
मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख देऊनी
ने ज्योतिर्जगतात

छात्र प्रबोधन

सौर अग्रहायण, शके १९३२, वर्ष ११ अंक ३

[मासिकाचा प्रारंभ : सौर श्रावण शके १९१४
(जुलै-ऑगस्ट १९९२) २२१ वा अंक, वर्ष १९ अंक ५]

संपादक, प्रकाशक, मुद्रक
महेन्द्र सेठिया

कार्यकारी संपादक
जयश्री काटीकर

संपादक मंडळ
महेन्द्र सेठिया
शैलजा देशमुख
नीलिमा करमकर
दत्ता श्री. टोळ

मुखपृष्ठ
मधुरा फडणीस

मलपृष्ठ
तेजस्वी भुरके

आतील चित्रे
अमोल भोसले, अभय पुरंदरे
जयदीप कडू

संपर्क पत्ता
छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी,
५१०, सदाशिव पेठ, पुणे - ४११०३०
☎ (०२०) २४२०७ १७४/१७९

ई-मेल
jpchhatra@rediffmail.com

संकेतस्थळ
www.chhatraprabodhan.org

अं त रं ग

२. संवाद	- महेन्द्र सेठिया
३. कथा... प्रत्येकाची इच्छा	- मेधा इनामदार
६. कर्मयोगिनी भगिनी निवेदिता -२
भगिनी निवेदिता आणि स्वामी विवेकानंद
यांची लंडनमधील भेट	- डॉ. सुरुचि पांडे
८. करून तर पाहा... त्रिमिती भेटकार्ड	- श्रीरंग गोखले
९. पर्यटन आणि विज्ञान	- डॉ. अनिल लचके
१२. कविता... कृतज्ञता गीत	- सुनंदा कवठेकर
१३. व्यक्तिपरिचय... सावरपाडा एक्सप्रेस	- सुरेंद्र पाटसकर
१५. ललित... पुस्तक जत्रा	- निर्मला मठपती
१६. विकास बौद्धिक क्षमतांचा... १८	- अमर परांजपे
१८. विज्ञानाशी गट्टी...	- नचिकेत नित्सुरे
२०. ललित... नाथ मंदिरातील दिवस...	- मुकुंदराज कुलकर्णी

या अंकातील पानांखालच्या ओळी 'मन' याविषयी देत आहेत.

मुखपृष्ठाविषयी - 'महाराष्ट्राची वास्तुसंस्कृती' हे ग्राफाइट पेन्सिलचा वापर करून केले आहे. जाड शिसाची पेन्सिल आडवी फिरवून दगडी पोत तयार केला आहे. सर्व वास्तू दगडातून साकारलेल्या आहेत. त्यावरील शिल्पकाम बारीक शिसाच्या पेन्सिलने रेखाटले आहे. गडद छटांचा योग्य तिथे वापर करून त्रिमिती साधण्याचा प्रयत्न केला आहे.

- **मधुरा फडणीस** (उत्तेजनार्थ), भारती विद्यापीठ, कॉलेज ऑफ फाईन आर्ट, पुणे
रवी परांजपे अमृत महोत्सवी समिती आणि 'छात्र प्रबोधन' आयोजित मुखपृष्ठ स्पर्धा - २०१०

वार्षिक वर्गणी ₹ १८०/-, द्वैवार्षिक - ₹ ३४०/- त्रैवार्षिक ₹ ५००/- दशवार्षिक - ₹ १,५००/-

या अंकाची किंमत : ₹ १५ पुण्याबाहेरील घनादेशासाठी ₹ २० जादा. घरपोच दिवाळी अंकासाठी प्रतिवर्षी ₹ ४० जादा.

माझिया मना जरा थांबना । तुझे धावणे अन् मला वेदना ॥

छात्र प्रबोधन : निव्वळ मासिक नव्हे !... विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकसनाची चळवळ !!

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

प्रिय जबाबदार प्रबोधकांनो,

कशी गेली दिवाळीची सुट्टी? दिवाळी अंक वाचून झाला की नाही? (की अजून स्थानिक केंद्रांवरून अंक घ्यायचाच राहिलाय? तसं असेल तर मात्र मी तुमच्यावर खूप नाराज आहे बरं का! महाराष्ट्रभरातील गावोगावचे हजारो विद्यार्थी ज्या अंकाची आतुरतेने वाट पाहतात अन् तो घरात येताच आधी कोणी वाचायचा यावर घराघरात भांडणे होतात, त्या आपल्या दिवाळी अंकाबाबत तुम्ही इतके अनुत्सुक? हे काही बरोबर नाही. लवकरात लवकर तुमचा अंक तुम्ही स्थानिक केंद्रावरून घ्या!) त्यातलं काय काय आवडलं? कशावर मित्रमैत्रिणींबरोबर, घरामध्ये गप्पा झाल्या? काय करून बघितलं? येत्या महिन्यात तुमचा अंक तुम्ही तर सगळा वाचाच पण तुमच्याबरोबर अजून किमान १० जणांना तरी तो वाचायला द्या. अंकातील गोष्टी-लेख यांवर आवर्जून त्यांच्याशी गप्पा-गोष्टी-चर्चा करा. दिवाळी अंक अधिक समजायला, त्यातील विचार मनात मुरायला अन् कृतीत उतरायला त्यामुळे नक्कीच मदत होईल. 'सृजनाला पंख नवे' ही स्पर्धा पण त्यासाठीच आहे... तुम्ही गट करून त्यातही सहभागी व्हा!

तुम्हाला दोन प्रश्न विचारू? तुम्ही जबाबदार आहात का? अन् हो, असाल किंवा नसाल तर कशामुळे? आणि तुम्ही कोणाला जबाबदार म्हणाल? जरा विचार करून काही मुद्दे कागदावर लिहून काढा किंवा 'कसला/कसली बेजबाबदार आहेस?' असं केव्हा केव्हा तुम्हाला ऐकावं लागतं? ते आठवून पाहा. तुम्ही सातवी-आठवीत आलात की हळूहळू तुमच्याकडून जबाबदारपणाची अपेक्षा वाढत जाते आणि ती पूर्ण नाही झाली की रागवारागवी-चिडचिड वाढत जाते. जबाबदारपणाला खरं तर अनेक पैलू आहेत. दिलेली वेळ पाळणं, दिलेला शब्द पाळणं हे जबाबदारपणाचं समजलं जातं. काही कारणामुळे वेळ/शब्द पाळणे शक्य होत नसल्यास संबंधित व्यक्तीला संपर्क करून त्याची कल्पना देणं, तेही शक्य झाले नाही तर त्यानंतर जेव्हा पहिल्यांदा आपली त्या व्यक्तीची भेट होईल तेव्हा स्वतःहून त्या व्यक्तीकडे दिलागिरी व्यक्त करणं हेही जबाबदारपणाचंच लक्षण आहे.

तुम्हाला कोणीतरी काम सांगितलं अन् ते तुम्ही नीट ऐकून न घेता भलंतच काहीतरी करून टाकलं किंवा काम केलंच नाही किंवा कसं तरी उरकलं किंवा पूर्ण करूनही ते काम ज्यांनी तुम्हाला सांगितलं त्यांना ते पूर्ण झाल्याचं तुम्ही कळवलंच नाही; या प्रत्येक वेळी तुम्ही जबाबदारीने वागला नाहीत असं समजलं जातं. तेव्हा सांगितलेलं काम नीट समजून घेणं, ते मनापासून, प्रसन्नतेने, गुणवत्तेसह पूर्ण करणं (ते करताना काही अडचणी आल्या तर त्यावर स्वतःहून उत्तरे शोधणं किंवा काम सांगणाऱ्याशी त्याबाबत चर्चा करणं) आणि काम पूर्ण झाल्याचं संबंधित व्यक्तीला सांगणं असं जो करतो तो 'जबाबदार'! तुम्हाला सांगितलेल्या कामाबाबत वरील तीनही कसोट्या लावून बघा बरं!

याशिवाय आपल्या वागण्या-बोलण्याचा-कृतीचा इतरांना त्रास होणार नाही. पर्यावरणाची, सार्वजनिक मालमत्तेची हानी होणार नाही याची स्वतःहून काळजी घेणं, अडीअडचणीच्या प्रसंगांना हजरजबाबीपणाने, जिद्दीने, युक्तीने सामोरे जाणं म्हणजे पण 'जबाबदार' असणं!

असे जे 'जबाबदार' असतात त्यांच्याबद्दल लोकांना खात्री वाटायला लागते. लोक त्यांच्यावर विश्वास ठेवायला लागतात. अशा व्यक्ती आपल्या गटात असाव्यात असं सर्वांना वाटायला लागतं. म्हणजे त्या हव्याहव्याशा वाटतात. त्याचबरोबर त्यातून आपला आत्मविश्वासही नक्कीच वाढत जातो.

तुम्ही सर्व प्रबोधक अनेकांना हवेहवेसे वाटावेत, तुमच्यातला आत्मविश्वास वाढत जावा यासाठी तुम्ही अधिकाधिक जबाबदार होत जायला हवे आहात! तुम्ही 'जबाबदार' होण्याचा मनापासून प्रयत्न कराल ना? त्यासाठी तुम्हाला मनापासून शुभेच्छा!

सस्नेह तुमचा,

(महेन्द्र सेठिया)

मन जेव्हा मोरासारखं आनंदानं नाचू लागतं। गाणं तेव्हा आपोआप मनामधून फुलू लागतं।।

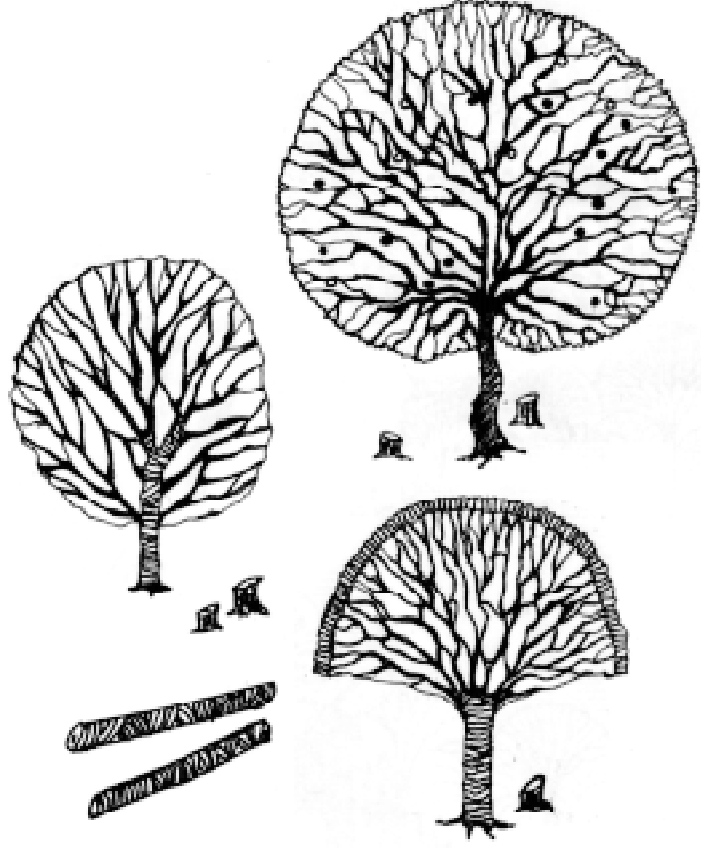
२। 'दात मजबूत राखण्यासाठी दातांची नियमित निगा राखा'। प्रायोजक - डॉ. कीर्ती आपटे, येरवडा, पुणे ६ ४२६६८४२०१

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहाचण, शके १९३२ ॥

फार फार वर्षापूर्वीची गोष्ट. एक भलं मोठं जंगल होतं. त्या जंगलात एकाच ठिकाणी जवळजवळ राहणारी अशी तीन झाडं होती. जवळजवळ एकाच वेळी अंकुरली होती ती. आपल्या हिरव्यागार पानांची सळसळ करीत ती तिन्ही झाडं एकमेकांशी नेहमीच गप्पा मारायची.

एक दिवस एक झाड म्हणालं, “पुढे काय होईल कुणास ठाऊक; पण मला नेहमी वाटतं की, माझ्यापासून जगातली सर्वात सुंदर अशी खजिन्याची पेटी बनायला हवी आणि जगातला सर्वात मौल्यवान असा खजिना त्यात ठेवला जावा. रत्न, माणकं, हिरे किंवा काहीही. असा खजिना की ज्याची तुलना कशाशीही करता येणार नाही.”

दुसऱ्या झाडानं आपल्या फांद्या हलवल्या. “खरं आहे तू म्हणतोस ते. आपला चांगला उपयोग व्हायलाच हवा; कारण परमेश्वरानं आपल्याला माणसांच्या उपयोगासाठीच बनवलं आहे. माझी इच्छा आहे की, माझ्यापासून एक सुंदर जहाज बनवलं जावं. अतिशय मजबूत आणि टिकाऊ! प्रत्यक्ष राजानं माझ्यात बसून सफरी कराव्यात. सात समुद्र ओलांडून मी जगभर प्रवास करावा आणि माझ्यात बसून ऐटीत प्रवास करणाऱ्या राजाला पाहून सर्वांनी

प्रत्येकाची इच्छा

मेधा इनामदार

आदराने माना झुकवाव्यात.”

तिसरं झाड म्हणालं, “मला मात्र कुठेही जायचं नाही. इथंच, याच ठिकाणी रहावंसं वाटतं मला; पण मला खूप खूप उंच उंच जावंसं वाटतं. इतकं उंच की माझे हात थेट स्वर्गापर्यंत पोचाल्यात हवेत आणि मग एक दिवस प्रत्यक्ष देवाच्या पायांना माझा स्पर्श व्हावा.”

“पण कुणास ठाऊक आपल्या या इच्छा पूर्ण होतील

की नाही?” पहिलं झाड म्हणालं. “एरवी तसे आपण एकमेकांसोबत अगदी मजेत आहोत बरं का. आयुष्याबद्दल काही तक्रार नाही.”

असेच कितीतरी दिवस गेले.

एक दिवस एक सुतार जंगलात आला. त्यानं पहिल्या झाडाचं लाकूड पाहिलं. ‘वा! हे तर अगदी टिकाऊ आणि सुंदर लाकूड आहे,’ तो म्हणाला. मग त्यानं ते झाड तोडलं. ते लाकूड

मन माझे इतुके मोहरून गेले । नभाला गवसणी घालून आले ॥

‘छात्र प्रबोधन’च्या सर्वांगीण प्रगतीस हार्दिक शुभेच्छा ॥ प्रायोजक - व्ही. व्ही. आर्किटेक्ट्स प्रा. लि., पुणे

३

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

त्यानं घरी नेलं. मग काही दिवसांनी त्यानं त्या लाकडाची एक मजबूत आणि मोठी पेटी तयार केली. त्या पेटीत तो त्याच्या घरात फारसं न लागणारं सामान भरून ठेवू लागला. एका अंधाच्या अडगळीच्या खोलीत ती पेटी ठेवली गेली. अंधारातलं आयुष्य जगत ते झाड जणू काही अंधारातच गेलं.

दुसरं झाडही काही दिवसांनी तोडलं गेलं. सुदैवानं ते लाकूड एका नावाड्यानंच खरेदी केलं. त्याच्यापासून एक लहानशी बोट बनवली गेली आणि एका नदीपाशी ती लोकांना नेण्या-आणण्याच्या कामासाठी वापरली जाऊ लागली. 'माझं स्वप्न अगदी पूर्ण खरं झालं असं नाही; पण निदान मी लोकांच्या उपयोगी पडतो आहे आणि नदीच्या दोन्ही किनाऱ्यांवर फिरू शकतो आहे, हेदेखील खूप आहे.' दुसरं झाड समाधानाने म्हणालं.

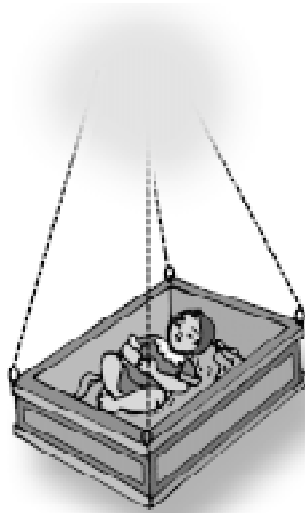
आणि मग एक दिवस तिसरं झाडही कुणीतरी तोडलं. त्या मोठ्या दणकट खोडाचे तीन मजबूत तुकडे केले गेले. पण काय झालं कुणास ठाऊक. त्यानंतर ते तिन्ही तुकडे तसेच पडून राहिले. त्यांच्यापासून काहीही बनवलं गेलं नाही. वर्ष लोटली. तरीही एका जुन्या गोदामात ते लाकडाचे तुकडे एका भिंतीच्या कडेला तसेच राहिले. त्यावर धूळ साठली. काही इतर

सामानही त्यावर रचलं गेलं.

तिन्ही झाडांना आपली स्वप्नं आठवत आणि वाईट वाटे. मग हळूहळू ती झाडं आपली स्वप्नं विसरू लागली. जे आहे तेच आणि तसंच चालेल आणि आता याहून आपल्या आयुष्यात काहीही नवीन घडणार नाही, असं त्यांना वाटू लागलं.

पण एक दिवस आश्चर्य घडलं.

सुताराच्या घरी त्याची मुलगी राहायला आली. तिला बाळ होणार होतं. सुताराची बायको म्हणाली. 'येणाऱ्या बाळासाठी नवीन पाळणा बनवायला हवा.' सुताराला जुनं सामान भरलेली ती पेटी आठवली. तो घाईघाईने त्या अंधाच्या अडगळीच्या खोलीत

गेली. मग त्यानं त्या पेटीचं झाकण काढून टाकलं. त्या पेटीवर सुंदर कोरीव काम केलं आणि नवीन रंग देऊन पाळणा बनवला. शेतकऱ्याच्या मुलीचं लहानसं गोड बाळ जेव्हा त्या नव्या पाळण्यात झोपलं तेव्हा 'जगातली सर्वात मौल्यवान वस्तू आपल्याजवळ आहे', असं त्या झाडाच्या लक्षात आलं.

'खरोखरीच या लहान बाळापेक्षा दुसरा कोणताही मौल्यवान खजिना या जगात नाही.' झाड समाधानाने म्हणालं, 'माझं स्वप्न नक्कीच पुरं झालंय.' आणि त्यानं त्या बाळाला लहानसा झोका दिला.

ती लहानशी बोटही मुकाट्याने लोकांची ने-आण करित असे. 'माझं स्वप्नही पुरं होईल की नाही कुणास ठाऊक?' आपला काठावरून दुसऱ्या काठावर जाण्यासाठी बोट अगदी पूर्ण भरली आणि नदीच्या मध्यावर आली. एकाएकी प्रचंड वादळ सुटलं. नदीनं आपलं रूप पालटलं. मोठमोठ्या लाटा त्या चिमुकल्या बोटीवर आदळू लागल्या. बोट हेलकावे खाऊ लागली. लोक घाबरले. 'बहुधा आपण सगळेच बुडणार.' लोक आपापसात म्हणू लागले. लहान मुलं आणि बायका तर रडूच

माझे मन माझे मन, कसे जपावे कळेना । कशी सावरू तयाला, माझं मला कळेना ॥

४

। कै. दिनेश बळवंत बापट स्मरणार्थ । प्रायोजक - श्री. बळवंत गंगाधर बापट, अंधेरी

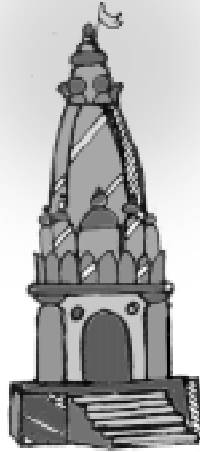
॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

लागल्या. नावाडी बोटीला वाचवण्याचे आटोकाट प्रयत्न करीत होता; पण वादळ इतकं जोरात होतं आणि नदीच्या लाटा इतक्या उंच होत्या की, आपण काहीही करू शकत नाही असं त्याच्या लक्षात आलं. त्यावेळी अचानकच त्या बोटीत बसलेला एक तरुण पुढे आला. शिडात घुसलेल्या वाऱ्यावर त्याने नियंत्रण मिळवलं आणि बोटीला पडलेलं मोठं भगदाड त्याने स्वतःच्या अंगातल्या कपड्यांने आणि इतरांना मदतीला घेऊन मोठ्या परिश्रमाने बुजवलं. लवकरच वादळ ओसरू लागलं. पाणी शांत होऊ लागलं. लोकांनी त्याच्या नावाचा जयजयकार केला. एका तरुणाने सगळ्यांचे प्राण वाचवले होते. 'हा तर लोकांच्या मनावर राज्य करणारा राजाच आहे. अजून वेगळा राजा-महाराजा असला तरीही या तरुणापेक्षा तो फार वेगळा नसेल,' समाधानाने बोट मनाशी म्हणाली. आणि आनंदाने आपला प्रवास तिने पुढे सुरू ठेवला.

तिसऱ्या झाडाच्या लाकडाचे ते तुकडे गावातल्या त्या गोदामात कितीतरी वर्षे तसेच पडून होते. अचानकच एक दिवस त्या

राज्यातल्या लोकांनी मिळून एक मंदिर बनवायचे ठरवले. प्रत्येकाने काहीतरी त्या मंदिरासाठी द्यायचे होते. मग त्या माणसाने ते लाकडाचे तीन तुकडे मंदिरासाठी देणगी म्हणून देऊन टाकले. 'वा! फारच सुंदर आणि मजबूत लाकूड आहे हे. सागवानी वृक्षाचे दिसते.' मंदिर बनवणारे कारागीर म्हणाले. मग त्या दोन तुकड्यांपासून देवाच्या दारात दोन मजबूत लाकडी खांब बनवले गेले, तर एका तुकड्यापासून देवाचे पाय ठेवण्याचे आसन!' ते गोल गुळगुळीत खांब मंदिरात अगदी शोभून दिसत. तिसऱ्या तुकड्यावर

तर प्रत्यक्ष परमेश्वराच्या मूर्तीची पावलं विसावली होती. झाडाला अगदी गहिवरून आले. 'माझे स्वप्न उशिरा का होईना; पण खरे झाले. मी देवाच्या पायांना स्पर्श करीत आहे.' तिसरे झाड मनाशी म्हणाले आणि त्याने समाधानाने मोकळा श्वास घेतला.

परमेश्वराने पृथ्वीवर पाहिले.

'मी प्रत्येकाची इच्छा पुरी करतोच. म्हणूनच प्रत्येकानं नेहमीच चांगल्या इच्छा कराव्या.' स्वर्गातून देव म्हणाला, 'कधीकधी थोडा वेळ लागतो; पण मी प्रत्येकाच्या मनातली इच्छा पूर्ण केल्याशिवाय कधीही थांबत नाही.'

आजही प्रत्येकाच्या मनातील इच्छा ऐकून देव नेहमीच 'तथास्तु' असंच म्हणत असतो. त्यामुळे मनातली खरीखुरी इच्छा पुरी झाल्याशिवाय कधीही रहात नाही, म्हणून नेहमी चांगल्याच इच्छा कराव्यात, हो ना?

मेधा इनामदार

४०३, ए जे अँव्हेन्यू,
कमिन्स कॉलेज रस्ता,
सुवर्णरत्न गार्डनसमोर,
कर्वेनगर, पुणे - 411052

अचपळ मन माझे नावरे आवरिता। तुजवीण शीण होतो धावरे धाव आता ॥

। चांगल्या कामांना निर्भय होऊन पाठिंबा द्या। प्रायोजक - डॉ. विनायक देसूरकर, पुणे

५

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

भगिनी निवेदितांचे स्मृतिशताब्दीचे वर्ष ऑक्टोबर महिन्यापासून सुरू झाले आहे; हे आपण जाणतोच. भगिनी निवेदितांच्या जीवनचरित्राची, त्यांच्या कार्याची आपल्याला माहिती व्हावी म्हणून 'कर्मयोगिनी भगिनी निवेदिता' ही लेखमाला आपण सुरू केली. दिवाळी अंकातला भगिनी निवेदितांच्या एकूणच जीवितकायविर प्रकाश टाकणारा लेख वाचला असेल. आता या लेखापासून सुरुवातीच्या त्यांच्या स्वामीजींच्या भेटीपासून, भारतात आगमन केल्यापासूनचा इतिहास जाणून घेऊयात. भारतात आल्यावर त्यांना प्रथम आलेल्या अडचणी, त्यावर त्यांनी केलेली मात, भारतात शिक्षण, स्त्री प्रबोधन, जातिभेद निर्मूलन, स्वातंत्र्य चळवळ अशा विविध क्षेत्रात त्यांनी उभारलेलं काम जाणून घेऊयात.

विबल्डनमध्ये स्वतःची शाळा सुरू करून एक आदर्श शिक्षिकेचं जीवन मागरेट नोबेल जगत होती. साहित्य, संगीत, कला, भौतिकशास्त्र आणि वनस्पती शास्त्रात विशेष गोडी असणाऱ्या मागरेटची भेट १८९५ च्या नोव्हेंबर महिन्यात स्वामी विवेकानंदांशी झाली...

कर्मयोगिनी
भगिनी निवेदिता
लेखांक - २

डॉ. सौ. सुरुचि पांडे

भगिनी निवेदिता आणि स्वामी विवेकानंद यांची लंडनमधील भेट

एकोणिसावें शतक सरताना, लंडनमध्ये एक तरुण संन्यासी आला. रूपाचं देखणेपण, चेहऱ्यावर भगवान बुद्धांसारखी शांती, अतिशय कणखर व्यक्तिमत्त्व, प्रगाढ पांडित्य यांनी उठून दिसणारा हा संन्यासी म्हणजे दुसरं कुणी नव्हतं; ते होते स्वामी विवेकानंद!

१८९३ मध्ये शिकागो येथील सर्वधर्मपरिषदेत झालेलं त्यांचं व्याख्यान किती गाजलं, तो इतिहास आपल्याला ठारूक असतो. मुलांनो, एक गंमत माहित्ये? स्वामी विवेकानंदांचं नाव अमेरिकेतील काही वृत्तपत्रांमध्ये कधी श्रियुत कानन्द, तर कधी स्वामी विवे कानन्द असंही छापून आलेलं होतं.

१८९५ च्या सप्टेंबर महिन्यात स्वामी विवेकानंद लंडनमध्ये आले. लवकरच त्यांची ख्याती सर्वत्र पसरली आणि लंडनमधील वृत्तपत्रांमधून त्यांची दखल घेतली जाऊ लागली. बुद्धिमंतांच्या वर्तुळामध्ये त्यांचं स्वागत होऊ लागलं. त्यांच्या

ओघवत्या, चिंतनशील आणि अस्खलित इंग्रजी भाषेतील व्याख्यानांमुळे लोक मोहून गेले.

२२ ऑक्टोबरला प्रिन्सेस हॉल, पिकॅडिली येथे स्वामीजींचं व्याख्यान आयोजित केलं होतं. त्यावेळेपासूनच स्वामीजींच्या व्यक्तिमत्त्वाचा भगिनी निवेदितांवर (पूर्वाश्रमीच्या मागरेट नोबेल) प्रभाव पडला. सुरुवातीला निवेदितांनी आपल्या मैत्रिणीला म्हटलं की 'स्वामीजींचं व्याख्यान मला आवडलं, पण त्यात नवीन असं काही मला वाटलं नाही.' परंतु व्याख्यानानंतर घरी परत गेल्यावर त्या स्वामीजींच्या व्याख्यानावर विचार करू लागल्या. तेव्हा त्यांना जाणवलं की, त्यांनी स्वामीजींच्या व्याख्यानाबद्दल जे मत व्यक्त केलं होतं ते असहिष्णू आणि अन्याय्यदेखील होतं. स्वामीजींनी किती नवीन कल्पनांचे अंकुर देऊ केले होते, हे विचार केल्यावर निवेदितांच्या लक्षात येऊ लागलं. त्यावेळी स्वामीजींच्या व्याख्यानांना भगिनी निवेदिता नियमित

मन मनास उमगत नाही, आधार कसा शोधावा? स्वप्नातील पदर धुक्याचा, हातास कसा लागावा?

६ | अभिमानास्पद... राष्ट्रकुल स्पर्धा दोन सुवर्णपदके-अनिसा सय्यद (नेमबाजी)। प्रायोजक- श्री. अजित भिडे (इव्हेंट मॅनेजर)पुणे

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

उपस्थित राहू लागल्या. त्यांची व्याख्याने लक्षपूर्वक ऐकू लागल्या.

त्यानंतर एक वर्षभर स्वामीजी अमेरिकेत राहिले आणि पुन्हा इंग्लंडला परत आले. यावेळी ते इंग्लंडमध्ये आठ महिने राहिले. या खेपेलाही त्यांचं प्रत्येक व्याख्यान निवेदितांनी लक्षपूर्वक ऐकलं. व्याख्यानानंतर त्यांच्याशी वेळोवेळी विविध विषयांवर चर्चाही केल्या. स्वामीजींची सारीच मतं काही त्यांनी स्वीकारली असं नव्हे; परंतु स्वामीजींनी मांडलेलं उदात्त तत्त्वज्ञान आणि त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वातील पावित्र्य, उन्नतपण याचं त्यांना नेहमीच कौतुक वाटत राहिलं. एके दिवशी प्रश्नोत्तरांच्या वेळी स्वामीजींनी, 'महान आदर्शासाठी जीवन वाहून टाकतील असे वीस स्त्री-पुरुष आज हवे आहेत', असं आवाहन केलं. नंतर एकदा ते निवेदितांना म्हणाले, 'माझ्या देशातल्या स्त्रियांच्या शिक्षणाबद्दलच्या काही योजना माझ्या मनात आहेत; मला असं वाटतं की, त्यात मला तुझी मदत होऊ शकेल.' या शब्दांनी निवेदितांच्या अंतरंगाला साद घातली. भारतात काम करायला जाण्याचा निर्णय त्यांनी घेतला. लंडनमधील एक सामाजिक कार्यकर्ती, कर्तबगार व्याख्याती, शिक्षिका असलेल्या निवेदितांच्या रूपानं भारताला एक श्रेष्ठ स्नेही मिळायचा योग येऊन ठेपला.

२८ जानेवारी १८९८ रोजी निवेदिता कोलकत्यात येऊन पोहोचल्या. स्वतः स्वामी विवेकानंद त्यांचं स्वागत करायला आले होते. स्वामीजींना पाहून निवेदिता आनंदून गेल्या कारण त्यावेळी, भारताच्या या सर्वस्वी अपरिचित भूमीवर एकटे स्वामीजी, ही एवढी एकच त्यांची परिचित व्यक्ती होती. कोलकत्यातल्या चौरंगी भागात एका हॉटेलमध्ये त्या काही दिवस राहिल्या. भाषेची अडचण होऊ नये म्हणून शहर बघण्यासाठी त्या काही इंग्रज माणसांबरोबर गेल्या; परंतु असं नुसतं वरवरचं शहर बघण्यापेक्षा त्यांना उत्सुकता होती ती हिंदू जीवनपद्धती पाहण्याची.

जोसेफाईन मॅक्लिऑड, सौ. सारा बुल, स्वामी विवेकानंद आणि भगिनी निवेदिता

काही दिवसांनंतर स्वामीजींच्या शिष्या व स्नेही असलेल्या दोन अमेरिकी महिला मिसेस सारा बुल आणि मिसेस जोसेफाईन मॅक्लिऑड या भारतात आल्या. निवेदिता आणि या दोघींमध्ये मैत्रीचे घट्ट बंध निर्माण झाले. निवेदितांना त्या दोघींनी कायम मदत केली.

या तिघीही बेलूर मठातील एका लहानशा घरात राहायला आल्या. रामकृष्ण संघातील साधू त्यावेळी जवळच्या एका उद्यान-गृहात राहात होते. स्वामी विवेकानंद स्वतः रोज या तिघींना सकाळच्या वेळी भेटायला जात असत. राजपुतांचा पराक्रम, शीख लोकांची श्रद्धा आणि मराठा लोकांचं शौर्य यांबद्दल; तसंच चारित्र्यवान् स्त्री-पुरुष संतांबद्दल स्वामीजी त्यांना ओजस्वी वाणीत सांगत असत. हे सारं ऐकत ऐकत निवेदितांची मनोभूमी तयार होत होती... भारतासाठी काम करणारी एक विद्वान, निःस्वार्थी कर्मयोगिनी, तपस्विनी निवेदितांच्या रूपात घडायला सुरुवात झाली होती.

डॉ. सौ. सुरुचि पांडे

सी/९, भोसले पार्क,

सहकारनगर क्र. २, पुणे ४११००९

suruchipande@gmail.com

मना माझ्या मोहवितात मेघांचे मनोहर आकार। चंद्राच्या चांदण्यात स्वप्न माझे होई साकार ॥

। पाहा... नॅशनल रेल संग्रहालय- दिल्ली-(रेल्वेचा १५० वर्षाचा इतिहास)। प्रायोजक- श्री. निखिल कात्रे, डॉ. विवली ७

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

त्रिमित भेटकार्ड

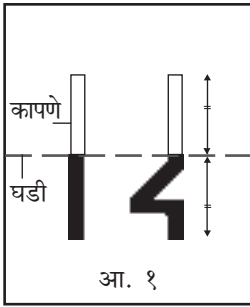
साध्या भेटकार्डापेक्षा तुम्ही स्वतः केलेले, उलगडल्यावर आश्चर्यकारकरित्या काही आकृती तुमच्यापुढे त्रिमितीत झालेलं भेटकार्ड मिळालं तर मजा वाढते. त्रिमिती कार्ड करायच्या अनेक पद्धती आहेत त्यातली एक इथे देत आहे.

हे कार्ड आडवे जास्त चांगले होते. साधारण ए-४ साईजचे दोन भाग होतील असा कागद कापून घ्या. त्यातल्या एका (साधारण १४ सेंमी. × २१ सेंमी) कागदावर आपल्याला

कातरकाम करावयाचे आहे. समजा तुमच्या मित्राचा चौदावा वाढदिवस आहे. त्याला शुभेच्छा देण्यासाठी '14' हा आकडा कागदावर त्रिमित करण्यासाठी-

१) आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे कार्डची आडवी मधोमध घडी घाला व त्या घडीच्या एका बाजूला एक-एक उभी पट्टी व दुसऱ्या बाजूला आकडे काढून घ्या.

२) पण हे आकडे काढताना काळजी मात्र घ्यायला हवी. त्यासाठी मध्यघडीपासून पट्टीचा वरचा भाग व मध्यघडीपासून आकड्यांचा खालचा भाग हे समान अंतरावर हवेत.

३) आता कटरच्या टोकाचा कौशल्याने वापर करून पट्टी व आकडे कडा कापून सुटी करून घ्यायची आहेत. लक्षात ठेवा पट्टीच्या वरचा भाग व आकड्यांचा खालचा भाग कापायचा नाही.

४) आकडे सुटे झाल्यावर घडीवर कागद मिटवल्यास '14' हा आकडा पुढे येतो, जितका, ती पट्टी त्याला पुढे यायला आधार देते.

५) आता हा कागद त्याच आकाराच्या दुसऱ्या कागदावर (ए -४ आकारातील राहिलेला दुसरा भाग) अलगद चिकटवायचा आहे. सुटे झालेले आकडे खालच्या कागदाला न चिकटवता त्यांच्या आजूबाजूचा भाग दुसऱ्या कागदाला नीट चिकटवला जाईल याची काळजी घ्या.

६) दोन्ही कागद शक्यतो पांढरे घ्या. त्यामुळे आपण कोरलेली पट्टी, त्यावरील कोरीव काम एवढे दिसत नाही.

७) आता आपला '14' हा आकडा एखाद्या आकर्षक गडद रंगाने रंगवून घ्या. वर नेहमीप्रमाणे छानशी नक्षी काढून/चिकटवून व आत समर्पक मजकूर लिहून कार्ड पूर्ण करा.

८) आकडे पुढे येणे हे एक उदाहरण म्हणून दिले; पण एखादे अक्षर, एखादा आकार याच पद्धतीने करता येतो.

तुम्हाला पाहिजे ते छोटे-मोठे चित्र कापून तेही त्रिमित भेटकार्डावर तुम्ही लाऊ शकता. त्यासाठी घडीच्या खालच्या भागात (जिथे आपण आकडे कोरले आहेत.) चौकोन/आयत काढून घ्या. वरच्या बाजूला चौकोनाला पट्टी काढायला मात्र विसरू नका. वरील कृतीप्रमाणेच उभ्या रेषेवर कापून घ्या. (वरचा आणि खालचा भाग कापू नका.)

कागद घडीवर दुमडल्यावर चौकोन पुढे येईल या चौकोनावर जुन्या ग्रीटिंगवरचे एखादे चित्र कापून चिकटवून घ्या. हे चित्र तुमच्या चौकोनापेक्षा थोडे मोठे असले तरी चालेल. मात्र चित्राचा तळ आपल्या चौकोनाच्या खालच्या रेषेशी मिळाला पाहिजे. चिकटवताना ही काळजी घ्यायची, नाहीतर शुभेच्छा पत्र मिटताना त्रास होईल.

श्रीरंग गोखले, कृष्णा, पत्रकारनगर, पुणे 4110016, skg2743@gmail.com

मनामनात जागवा मंत्र हा नवा। आपुला समाज नेऊ परमवैभवा।।

। दिनविशेष... ३ डिसेंबर - जागतिक अपंग दिन। प्रायोजक - श्री. अच्युत दामले, सांगली

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

सुट्टीच्या दिवसांमध्ये कुठंतरी जाऊन भ्रमंती केली, तर मनाला नक्कीच विरंगुळा वाटतो. मन प्रसन्न होते. नानाविध भाषा, लोकसंस्कृती आणि निसर्गाविष्कार यांनी परिपूर्ण आणि समृद्ध असलेल्या आपल्या भरतभूमीमध्ये कुठं जावं आणि काय काय पाहावं, असं होऊन जातं!

आपल्याकडे हिमालयातील उंच शिखरे, उत्तर प्रदेशातील मैदानी प्रदेश, जैवविविधतेने समृद्ध असलेल्या भव्य-रम्य सह्याद्रीच्या रांगा, विलोभनीय सागरी किनारे, नेत्रदीपक जलप्रपात, शांत सरोवरं, गरम पाण्याचे झरे, घनदाट जंगले, वाळवंट, त्रिभुज प्रदेश, अंदमान-निकोबारसारखी मनोहारी बेटे, हे सारं काही भ्रमगच्च आहे. काही ठिकाणच्या प्राणी-पक्ष्यांच्या विलक्षण अधिवासामुळे या स्थळांचं आकर्षण खूपच वाढतं.

या साऱ्या झाल्या नैसर्गिक गोष्टी. काही प्रेक्षणीय स्थळे मात्र मानवनिर्मित असतात. आपल्या देशात काही ऐतिहासिक अवशेष वास्तू आणि वस्तू देखील आहेत. जैसलमेरसारखे १९ बुरुजांचे किल्ले, अजंठा-वेरूळ सारखी चित्रे-लेणी, न गंजणारा दिल्लीचा लोहस्तंभ, विविध मंदिरांमधील अजस्र घंटा, प्रचंड घुमट असलेला विजापूरचा गोलघुमट, राष्ट्रीय उद्याने, विविध संग्रहालये, विज्ञान-रेल्वे संग्रहालये... अशी अनेक मानवनिर्मित पर्यटनस्थळे आहेत. जंतर-मंतर सारख्या वेधशाळा, खजुराहो-नाशिक येथील अंकगणितातील जादूचे चौकोन, लोथल-भीमबेटका येथील प्राचीन संस्कृतीचे अवशेष अशा मानवनिर्मित गोष्टीही काही पर्यटनस्थळी पाहायला मिळतात.

पर्यटनातील आनंद लुटण्यासाठी, मित्रांनो, आपल्याला काही निवडक पर्यटनस्थळांकडे जाता येईल आणि तेथील वास्तू वा निसर्ग यांतला आनंदही लुटता येईल. या वेगवेगळ्या ठिकाणच्या पर्यटन-स्थळांकडे बघत असताना तेथील गूढ-वैज्ञानिक रहस्य समजावून घ्यायला आपल्याला नक्कीच आवडेल, हो ना?

बऱ्याच नैसर्गिक किंवा ऐतिहासिक स्थळांमागं खरोखरी अचंबित करणारं, आपल्याला मोहून टाकणारं

विज्ञान दडलेलं असतं. ते जर आपल्याला कुणी उलगाडून दाखवलं तर खूपच मजा येते. त्या पर्यटनस्थळाला आणि आपल्या चौकस बुद्धीला आपण न्याय द्यायला किंवा दाद द्यायला हवीये. तर मग चला आपण निवडक पर्यटनस्थळांना भेट देऊयात! तेथील ऐतिहासिक-प्राचीन-मानवनिर्मित विज्ञान-तंत्रज्ञान समजावून घेऊया!

भीमबेटका गुहा - भोपाळ हे शहर ऐतिहासिक दृष्टीने महत्त्वाचे आहे. अनेक पर्यटक उत्साहाने येथून ४५ किलोमीटर अंतरावरील भीमबेटका या विंध्य पर्वतराजीमधील प्रस्तर गुहांकडे जातात. या एकूण ८०० गुहा आहेत. त्यातील ५०० गुहांमध्ये प्राचीन काळातील चित्रं बघायला मिळतात. त्यात बैल, हत्ती, रानगवे, वाघ, हरीण, डुक्कर, गेंडा, नीलगाय, सांभार इ. प्राणी, विविध पक्षी तसेच मानवाच्या जन्म-मृत्यूविषयीची चित्रे, मानवी अलंकार यांची चित्रे आढळतात. प्राचीन संस्कृतीचा कालखंड ठरवताना वैज्ञानिक पद्धतीचा वापर केला जातो. या रासायनिक पद्धतीमध्ये फ्ल्यूरीन, युरेनियम आणि अमिनो आम्लांचे अवशेषांमध्ये सापडलेल्या हाडांमधील प्रमाण काढले जाते. भौतिकी रसायनशास्त्राचा उपयोग करताना कार्बन-१४, पोटॅशियम, अरगॉन यामधील किरणोत्सर्जन तपासले जाते. त्यायोगे कोळसा, हाडे, शंख, शिंपले, झाडाची खोडे, पाने यांचे 'वय' किती वर्षांचे आहे, ते कळते. भीमबेटका येथील अतिप्राचीन संस्कृती ६००० ते १००० वर्षांपेक्षा प्राचीन आहे. उज्जैनच्या विक्रम विद्यापीठातील आणि पुण्याच्या डेक्कन कॉलेजातील संशोधकांनी भीमबेटका येथील प्राचीन अवशेषांचे संशोधन ५० वर्षांपूर्वी केले आहे!

नव्वद वर्षांपूर्वी हडप्पा-मोहेंजोदारो येथे ३ ते ५ हजार वर्षांपूर्वीच्या संस्कृतीचे अवशेष सापडले होते. भारताच्या पुरातत्त्व विभागाने गुजरातमधील उत्खननामध्ये तितक्याच जुन्या संस्कृतीचे अवशेष शोधून काढले आहेत. लोथल, कालिबंगन, सुरकोटदा

जाणून मनांना हातात हात द्यावा। व्याकूळ एक अश्रू हळुवार तो जपावा।।

प्रायोजक - स्टॅटफिल्ड इन्विवमेंट प्रा. लि., पिरंगुट, पुणे ४१२१११

९

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

भीमबेटका गुहेमधील चित्रे

याठिकाणी अजूनही बरेच वैज्ञानिक संशोधन चालू आहे. सिंधू संस्कृतीमध्ये बंदर (गोदी) दिसून आलेली नाही. तथापि लोथल येथे जहाज बांधणी होत असे आणि त्यासाठी एका सुटसुटीत बंदराची जडणघडण केल्याचे दिसून येते. ४००० वर्षांपूर्वीच्या कालखंडात ज्यांना 'पर्यटन' करायची इच्छा आहे, त्यांनी लोथल येथे जरूर जायला पाहिजे.

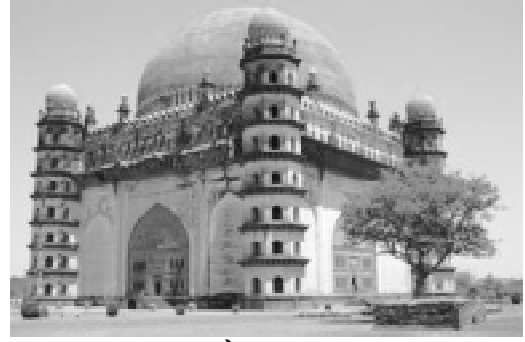
गोलघुमट - उत्तर कर्नाटकातील काही स्थळे ऐतिहासिक दृष्टीनं महत्त्वाची आहेत. सोलापूरपासून सुमारे १०० किलोमीटर दूर असलेलं विजापूर हे शहर पर्यटकांच्या दीर्घकाळ लक्षात राहिल असं आहे.

एक हजार वर्षांपूर्वी चालुक्यांनी या शहराची स्थापना केली. गोलघुमट हे तेथील मुख्य आकर्षण मानता येईल. तेथे महंमद आदिलशहाची कबर आहे. गोलघुमट १६२७ ते १६५५ च्या दरम्यान बांधण्यात आला. गोलघुमटचं वैशिष्ट्य म्हणजे ध्वनिशास्त्राचा अभ्यास करून त्याची केलेली रचना आणि बांधणी.

गोलघुमटाच्या चार बाजूंना चार मिनार आहेत. ते सात मजली आहेत. प्रत्येक मिनाराच्या वरती एक छोटेखानी किंवा 'मिनी' घुमट आहे. तेथून वरील मुख्य घुमटात प्रवेश करता येतो.

गोलघुमटची काही वैशिष्ट्ये :-

१. ४० मीटर व्यास असलेली विशाल वास्तू. (जगात दुसरा क्रमांक; पहिला रोममधील St. Peters Basilica)
२. हळू आवाजात उच्चारलेला शब्द इथं ७ वेळा ऐकू येतो. (पहाटे १२ वेळा). अभियांत्रिकीचा चमत्कार पर्यटकांना 'पाहायला', खरं तर 'ऐकायला' आवडेल!
३. आतील भिंती 'गुळगुळीत' आहेत. कौशल्यपूर्ण

गोलघुमट

ध्वनिशास्त्राचा अद्भुत 'चमत्कार'. ४० मीटर अंतरावरती स्पष्ट आवाज ऐकू येतो. याला 'कुजबुजणारा सज्जा' किंवा 'Whispering Gallery' म्हणतात.

४. ३३ मीटर उंची आहे; पण आत एकही खांब नाही !
 ५. ध्वनिलहरींचे परावर्तन झाल्यामुळं (गुळगुळीत भिंतींमुळं परावर्तन जास्त चांगले होते.) अनेक वेळा एकच आवाज उमटतो. आंतर्गोल आरशावरती पडणारा प्रकाशकिरण परावर्तित होऊन केंद्राशी एकत्र येतो. गोलघुमटाचा आतील भाग आंतर्गोल आहे. प्रकाशकिरणांप्रमाणेच गोलघुमटाच्या पृष्ठभागावर पडणारे ध्वनितरंग किंवा ध्वनिलहरी केंद्राशी एकत्र येतात. प्रतिध्वनी ऐकू येण्यासाठी तो मूळ आवाजाच्या किमान १/१५ सेकंद उशिरा येणं आवश्यक आहे. कारण तरच आपल्या मेंदूला त्याचं आकलन होतं. गोलघुमटातील विलक्षण रचना (वैज्ञानिक रचना) पाहून किंवा त्याचा अनुभव घेऊन पर्यटक थक्क होतात. गोलघुमटावरती पूर्वी केव्हातरी आकाशात चमकणाऱ्या विजेचा प्रहार झाला होता. तेव्हापासून प्रतिध्वनींची संख्या कमी झाली, असं म्हणतात. तरीही सादाला अनेक प्रतिसाद देणाऱ्या गोलघुमटाचं आकर्षण तुम्हाला नक्कीच वाटेल.

मुलुख मैदान/मलिक ए मैदान तोफ

जगातील एक अवाढव्य तोफ-म्हणून मुलुख मैदान तोफेचा उल्लेख करायला हवा. ही तोफ ४.४५ मी. लांबीची, १.५ मी. व्यासाची आणि ५५ टन वजनाची आहे. बाजूला सिंह, हत्ती आणि काही मानवी रूपे कोरलेली आहेत. कडक उन्हाळ्यातही ही तोफ ऐन मध्यान्हीच्या वेळीही थंड असते. (ऐन लढाईमध्ये तिचा

मन पाखरू पाखरू त्याची काय सांगू मात? आता व्हतं भुईवर गेलं गेलं आभायात ॥

१०

। दिनविशेष... १६ डिसेंबर - राष्ट्रीय पत्रकार दिन। प्रायोजक - श्री. चिंतामणी बने, डोंबिवली

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

मुलुख मैदान तोफ

वापर केल्यावर ती गरम होऊन सैनिकांना त्याचा त्रास होऊ नये म्हणून कदाचित या तोफेची अशी रचना असावी.) या तोफेचा घंटेप्रमाणे आवाज होतो. मुलुख-मैदान तोफेची खास मिश्रधातूची बनावट आणि तिचा अत्यंत गुळगुळीत व चकचकीत पृष्ठभाग यांमुळे सूर्यप्रकाशाची किरणे परावर्तित होतात. परिणामी तोफ थंड राहाते.

लोहस्तंभ - दिल्लीच्या कुतुबमिनारजवळील ६ टन वजनाचा लोहस्तंभ गेली १६०० वर्षे ऊन-वारा-पाऊस आणि कडक थंडीमध्ये दिमाखात उभा आहे! खरं तर तो १६०० वर्षांमध्ये गंजून केव्हाच नामशेष व्हायला पाहिजे होता.

दुसऱ्या विक्रमादित्य राजाने विजयाचं प्रतीक म्हणून हा लोहस्तंभ प्रथम मध्यप्रदेशातील उदयगिरीच्या एका मंदिरात उभारला होता. ८०० वर्षांपूर्वी तो दिल्लीला आणण्यात आला.

धातुशास्त्रज्ञांना तो गंजत का नाही याचं उत्तर सापडलंय; पण अगदी पूर्णतः नाही. या लोहस्तंभात प्रामुख्याने ५ घटक सापडलेले आहेत. त्यातील मुख्य आयर्न हायड्रोजन फॉस्फेट आहे.

हवेतील बाष्प आणि प्राणवायू यांच्या संयोगाने फॉस्फरस आणि लोखंडाचे विलक्षण संयुग स्तंभावरती तयार होतं. (किंवा तिथं ते असतेच). त्याचा सूक्ष्मपातळ लेप हवेतील प्राणवायूचा संपर्क स्तंभाशी येऊ देत नाही. परिणामी गंजण्याची प्रक्रिया थोपवली जाते. लोहस्तंभाच्या आतील गाभ्याचं अशा रीतीनं संरक्षण होतं. आपल्या देशातील प्राचीन तंत्रज्ञांना फॉस्फरसचं यथायोग्य असलेलं कोणतं खनिज कुठं वापरायचं, हे

लोहस्तंभ

अगदी छानसं कळलेलं होतं. दिल्लीच्या लोहस्तंभाची जडणघडण करताना त्यांनी फॉस्फरसचं प्रमाण जास्ती असणारं खनिजद्रव्य वापरलेलं होतं. ते भारताच्या कोणत्या भागात मिळतं, हे त्यांना माहिती होतं.

आधुनिक भट्टीमध्ये 'कोकिंग कोक' (कोळसा) आणि चुनकळी यांचा वापर करून 'पिग आयर्न' बनवतात. चुनकळीमुळं फॉस्फरसचं पोलादामधील प्रमाण कमी होतं. (त्यामुळं 'गंजण्या'ची प्रक्रिया चालू राहते.)

१६०० वर्षांपूर्वीच्या भारतीय तंत्रज्ञांनी फॉस्फरस कमी करण्याचा प्रयत्न न करता लोहस्तंभ घडवला होता. लोहस्तंभ म्हणजे पोलाद नाही, तर लोहच आहे, असं पूर्वी समजलं जायचं. त्याचं रासायनिक पृथक्करण असं आहे -

लोह - ९९.७२%, कार्बन - ००.०८%,
सिलिकॉन - ००.०४६%, सल्फर - ००.००६%,
फॉस्फरस - ००.११४%, मँगनीज - ०

दिल्ली येथील लोहस्तंभ हा विक्रमादित्यांच्या विजयाचं प्रतीक तर आहेच; पण आपल्या देशातील प्राचीन तज्ञांच्या प्रगल्भ अनुभवाचा हा एक आविष्कार आहे. उगाच का तो लोहस्तंभ अजून ताठ उभा आहे?

तुमच्या गावातही अशी काही पर्यटनस्थळं असतील. तेथे जरूर जा. पर्यटनाच्या आनंदाबरोबरच तेथील वास्तुरचनांमागील विज्ञान समजावून घ्या. या लेखात आपण मानवनिर्मित वास्तुरचनांमागचं विज्ञान समजावून घेतलं. पुढील अंकात निसर्गातील चमत्कारामागचं विज्ञान जाणून घेऊया.

डॉ. अनिल लचके

१२ ए दिव्यकुंज, गोखले रस्ता, पुणे 411016

मन असावं सतेज, सूर्य तेजानं हसत। त्यात झुलताना जावी, सारी उदासी क्षणात ॥

। दिनविशेष... २३ डिसेंबर - किसान दिन। प्रायोजक - श्री. विद्याधर सहस्रबुद्धे, अंधेरी

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

११

कृतज्ञता गीत

किती तुझे देवा मानावे आभार।
निकोप शरीर दिले आम्हा॥
दृष्टी, स्पर्श, नाद गंध आणि स्वाद।
इंद्रिये ही पाच ज्ञानदात्री॥
कष्टावया हात चालावया पाय।
नाही कुठे काय उणेपणा॥
हिंदू भूमिवर दिधलासी जन्म।
थोर गुरुजन आशीर्वादा॥
देशप्रेम ज्यांच्या उरात मनात।
लाभले पूर्वज माय बाप॥
संताच्या भूमीत विचारांचे धन।
बुद्धीचे वरदान आम्हापाशी॥
ज्यास दिली चोच त्यास दिला चारा।
धरतीचा आसरा प्राणिमात्रा॥
अन्नवस्त्र निवास कशाची ना वाण।
तुझी कृपा जाण आम्हावरी॥
कृपेला तुझ्या जे पारखे जगात।
त्यांसी देऊ हात निस्वाथनि॥
ऋणातून तुझ्या नको आम्हा मुक्ती।
असू देत प्रीती सर्वकाळ!!

- सुनंदा कवठेकर

ए/६ आनंद बिल्डींग, चिंतामणीनगर १,
बिबवेवाडी, पुणे 411037

साथी सोबती

मुलांच्या सोबत, हसत खेळत।
उन्हा पावसाला, सहज झेलत॥
शाळेच्या प्रार्थना, सुरेल स्वरात
भाषणे-पोवाडे, नर्तन झोकात॥
चिमुकल्या स्वरांच्या, आवेशी जोशात।
नव्यांच्या स्वागती, हळुवार निरोपात॥
प्रतिदिवशी नित्यनूतनात।
कधी सामील, कधी तटस्थ पहात॥
परि, आज अवचित, वादळ वाज्यात।
उन्मळूनि मुळात, संपले अकस्मात॥
सारे ऋणानुबंध नुरले क्षणात।
झाले मैदान मोकळे, नीर दाटे लोचनात॥

- श्री. संजीव रामकृष्ण तागडे

३२९-ब, ५८१, आदर्श सह. गृह रचना,
'आनंदभुवन', दुर्गामाता मंदिरामागे,
शिवापूर (वाडा), ता. हवेली, जि. पुणे 412205

मन असावं सुरेल, गीत गाणारं मधुर। एका कोकीळ कंठाची, दयावी भेट ही सुस्वर॥

१२ | दिनविशेष... २९ डिसेंबर - जागतिक जैवविविधता दिन। प्रायोजक - श्री. सागर सुभाष सुराणा, चिंचवड, पुणे

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

एका आदिवासी पाड्यातील एक सर्वसामान्य मुलगी अॅथलेटिक्समध्ये राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय विजेती होईल, असे दहा वर्षांपूर्वी कोणालाही वाटले नव्हते. खुद्द त्या मुलीलाही आपण आंतरराष्ट्रीय पातळीवर पदके मिळवून भारताचे नाव उंचावू असे वाटले नव्हते; पण जिद्दीच्या जोरावर भारतासाठी देदीप्यमान कामगिरी या मुलीने केली आहे. ही यशोगाथा आहे, यावर्षी दिल्लीत झालेल्या राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धेत व चीनमधील गाँगझाऊ येथे झालेल्या आशियाई क्रीडा स्पर्धेत दहा हजार मीटर धावण्याच्या शर्यतीत देदीप्यमान कामगिरी करणाऱ्या कविता राऊतची!

कविताचा जन्म नाशिक जिल्ह्यातील हर्सुल गावातील सावरपाड्याचा. वडील 'फॉरेस्ट गार्ड', आई, एक मोठा भाऊ व एक लहान भाऊ असे कविताचे कुटुंब. सावरपाडा येतो तो आदिवासी पट्ट्यांत. कोणत्याही प्रकारच्या मूलभूत सोयीसुविधाही तेथे नाहीत. लाकूडफाटा जमविण्यासाठी जंगलात अनवाणी पायपीट करायची, पाणी आणण्यासाठीही चार-पाच किलोमीटर वणवण करायची आणि कसेबसे आवरून शाळेला पळायचे, असा कविताचा दिनक्रम होता. पुढे ती सावरपाड्यापासून १४ किलोमीटरवर असलेल्या हर्सुलच्या शाळेत जायला लागली. तिथेच हॉस्टेलला राहून शिकू लागली. सुटीच्या दिवशी घरी यायची, त्याही वेळी घरकामात आईला मदत करणे, लाकूटफाटा गोळा करणे, पाणी आणणे ही कामं ती करत असे. मात्र बालपणापासून कविताला धावण्याची आवड होती. शाळेतही ती अनवाणी पायाने धावत जायची. कविताची गुणवत्ता सर्वप्रथम सर्वांना दिसली ती नगर जिल्ह्यांतील प्रवरानगर येथे २००२ मध्ये झालेल्या राज्यस्तरीय क्रीडा स्पर्धेच्यावेळी. या स्पर्धेत तीन हजार मीटर धावण्याच्या शर्यतीत शोडषवर्षीय कविताने अनवाणी पळून रौप्य पदक मिळविले. विशेष म्हणजे कोणतेही औपचारिक शास्त्रशुद्ध प्रशिक्षण तिने या स्पर्धेपूर्वी घेतले नव्हते. "त्यावेळी योग्य प्रशिक्षण मिळाले असते तर कदाचित निकाल वेगळा लागला असता," राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धेतील यशानंतर जुन्या आठवणी सांगताना कविताला गहिवरून आले होते.

शालेय स्पर्धांत अनवाणी पायाने पळणारी मुलगी ते राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धा व आशियाई क्रीडा स्पर्धा यांतील पदक विजेती असा 'कविता राऊत' हिचा प्रवास युवा खेळाडूंना प्रेरणा देणारा आहे. या प्रवासाविषयी -

सावरपाडा एक्सप्रेस

सुरेंद्र पाटसकर

राज्य क्रीडा स्पर्धेत पळताना भारतीय क्रीडा प्राधिकरणाचे प्रशिक्षक विजेंद्र सिंग यांचे तिच्याकडे लक्ष गेले. "मी तुला धावण्याचे प्रशिक्षण देईन," असे विजेंद्र यांनी म्हटल्यानंतर ती हरखून गेली होती. या प्रशिक्षणासाठी तिला नाशिकला क्रीडा प्राधिकरणात जावे लागणार होते. पण हर्सुल ते नाशिक हा प्रवास काही सहजसोपा नव्हता. पहिली अडचण आली ती आई-वडिलांच्या परवानगीची. ते दोघेही कविताला पाठविण्यास तयार नव्हते. त्यांची समजूत घालण्यासाठी विजेंद्र यांना खूप वेळ लागला. अखेरीस त्यांनी परवानगी दिली व कविता नाशिकला आली. तेव्हापासून कविताची घोडदौड सुरू झाली.

सुरुवातीला कविता १५०० मीटर आणि ३००० मीटर धावण्याच्या शर्यतीत सहभागी व्हायची. परंतु प्रशिक्षक विजेंद्र यांनी तिच्यात लांब पल्ल्याच्या शर्यतीत पदके मिळविण्याची क्षमता असल्याचे हेरले व तिला त्यादृष्टीने प्रशिक्षण देण्यास सुरवात केली. राष्ट्रीय स्पर्धेत ती लांब पल्ल्यांच्या शर्यतीत सहभागी होऊ लागली. तसेच देशांतर्गत क्रॉसकंट्री स्पर्धांतही ती सहभागी झाली. या दोन्ही प्रकारात तिने देशांतर्गत यश मिळविले. पण आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेतील पहिले यश तिला मिळाले ते २००८ मध्ये चीनमध्ये झालेल्या स्पर्धेत. या स्पर्धेत दहा

मन माझे असे तसे, मन गा लेकरू। मन माझ्या देहातले, भावडे पाखरू ॥

प्रायोजक - मिनीलेक (इंडिया) प्रा. लि., पिरंगुट, पुणे ४१२१११

१३

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

हजार मीटर धावण्याच्या शर्यतीत तिने कांस्य पदक मिळविले. जपानमधील फु कुओका येथे झालेल्या क्रॉसकंट्री स्पर्धेत तिने भाग घेतला होता, पण ती एकोणनव्वादव्या क्रमांकावर फे कली गेली.

धावण्याच्या शर्यतीत प्रत्येक सेकंदाला महत्त्व असते याची खुणगाठ तिने बांधली आणि कसून सराव केला. त्याचे फळही तिला मिळाले. यावर्षी मे महिन्यात कोची येथे झालेल्या राष्ट्रीय स्पर्धेत दहा हजार मीटर धावण्याच्या शर्यतीत तिने ३२ मिनिटे आणि ४१.३१ सेकंद वेळ नोंदवून नव्या राष्ट्रीय विक्रमासह सुवर्णपदक मिळविले. याच विजयी कामगिरीची पुनरावृत्ती तिने यावर्षीच्या राष्ट्रकुल स्पर्धेत केली. 'राष्ट्रकुल'मध्ये तिने ३३ मिनिटे ५.२८ सेकंद वेळ नोंदवत कांस्य पदक मिळविले. म्हणजे राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेपेक्षा सुमारे २५ सेकंद जादा वेळ घेऊनही तिला पदकाला गवसणी घालता आली.

कविताचा संपूर्ण प्रवास बघितला की, अमेरिकेच्या बेट्टी रॉबिन्सन आणि ऑस्ट्रेलियाच्या कॅथी फ्रीमन या दोघींची आठवण येते. बेट्टीची कहाणी थोडीफार कविताच्या कहाणीशी जुळणारी आहे. तिचा ऑलिंपिकमधील प्रवेश अतिशय आश्चर्यकारक असाच होता. एप्रिल १९२८ मधील प्रसंग आहे. इलिनॉयमध्ये रिव्हरडेलहून श्रॉटनला शाळेत जाण्यासाठी ती रेल्वे स्टेशनवर आली; पण गाडी सुटल्याचे तिला दिसले. गाडी पकडण्यासाठी ती अतिशय वेगाने प्लॅटफॉर्मवर पळाली आणि गाडीत चढली. ही घटना सी. बी. प्राईस या क्रीडा प्रशिक्षकांनी बघितली होती. त्यांनी तिला बोलवून घेतले व शाळेच्या व्हरांड्यात तिला धावायला सांगितले. मग त्यांनी तिला शाळेतील मुलांच्या बरोबरीने धावायला सांगितले. तिने मुलांनाही मागे टाकले. तिची चपळाई बघून प्राईस यांनी शिकागोमध्ये ऑलिंपिकच्या सरावासाठी येण्यास सांगितले. आश्चर्यकारक गोष्ट म्हणजे १९२८च्या अॅम्स्टरडॅम ऑलिंपिकमध्ये बेट्टीने १०० मीटर धावण्याच्या शर्यतीत सुवर्णपदकाला गवसणी घातली.

ऑस्ट्रेलियाची कॅथी फ्रीमन हीही तेथील आदिवासी समाजातील धावपटू. अनेक आंतरराष्ट्रीय स्पर्धा गाजविणाऱ्या कॅथीला ऑलिंपिक ज्योतीच्या प्रज्वलनचा

मान दिला म्हणून तिथे अनेकांनी टीका केली होती. नंतर मात्र स्पर्धेतील कामगिरीमुळे तिच्या टीकाकारांना तोंडात बोटे घालावी लागली. तेव्हापासून ऑस्ट्रेलिया सरकारने तेथील आदिवासींना खेळासाठी प्रोत्साहित करण्यासाठी विविध उपक्रम राबविले. तेथील क्रीडा क्षेत्रातील यशामागे या उपक्रमांचा आणि सरकारच्या धोरणाचा मोठा वाटा आहे.

कविताने राष्ट्रकुल स्पर्धेत मिळविलेल्या यशाला यशाची आणखी एक सोनेरी किनार आहे - मिल्खासिंग यांनी १९५८ मध्ये राष्ट्रकुल स्पर्धेत सुवर्णपदक मिळविले होते, त्यानंतर धावण्याच्या शर्यतीत वैयक्तिक पदक मिळविणारी कविता ही पहिली मुलगी ठरली आहे. यावर्षी राष्ट्रकुलमध्ये महिलांच्या सांघिक स्पर्धेत भारताने पदकांची कमाई केली. कविताच्या यशापूर्वी गेल्या मेलबर्न राष्ट्रकुल स्पर्धेत ४ बाय ४०० मीटर रिलेत भारतीय महिलांनी रौप्य पदक मिळविले होते. त्याच स्पर्धेत लांब उडीत अंजू बॉबी जॉर्ज आणि सीमा अंतिल यांनी अनुक्रमे रौप्य व कांस्य पदके मिळविली होती. त्या आधी २००२ च्या मॅचेस्टर स्पर्धेत नीलमने थाळीफेकीत रौप्य पदक मिळविले होते. परंतु धावण्याच्या शर्यतीत वैयक्तिक पदक मिळविण्याची कामगिरी भारताला १९५८ नंतर जमली नव्हती. ती कविताने करून दाखविली.

आपल्याकडे क्रीडा वातावरण नाही. राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धेत यावर्षी नेमबाजीत सुवर्णपदक मिळविणाऱ्या पुण्याची अनिसा सय्यद नेमबाजीचा सराव करण्यासाठी रेल्वेकडे दोन वर्षे बदली मागत होती. अखेरीस तिला राजीनामा देणे भाग पडले. कविताला अशा प्रकारच्या 'लाल फिती'च्या आव्हानांचा सामना सुदैवाने करावा लागला नाही. राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धेचा एक टप्पा कविताने पार केला आहे. आता आशियायी क्रीडा स्पर्धा आणि ऑलिंपिकमध्ये चांगल्या कामगिरीचे कवितापुढे आव्हान आहे. आपलाच विक्रम मोडून नवे विक्रम तिला करायचे आहेत. पुढील वाटचालीसाठी कविताला शुभेच्छा!

□

सुरेंद्र पाटसकर

१३४८, सदाशिव पेठ, पुणे ४११०३०

surendrapataskar@yahoo.com

मन थेंबांचे आकाश, लाटांनी सावरलेले । मन नक्षत्रांचे रान, अवकाशी अवघडलेले ॥

१४। शोधा... www.hunkinsexperiments.com (घरी करता येण्यासारखे प्रयोग) । प्रायोजक- शंतनू पटवर्धन, टेक्सस अमेरिकां

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

आम्ही दरवर्षी खेड्यापाड्यांतून शाळा-शाळामध्ये पुस्तक-जत्रा भरवितो. यावर्षी आम्ही शेजारच्याच खेड्यातील एका शाळेत पुस्तक-जत्रा भरविली. ठरल्याप्रमाणे आम्ही त्या हायस्कूलमध्ये पोहोचलो. शाळेची इमारत मोठी होती. शाळेचे पटांगणही मोठे होते. सर्व मुले शिस्तीत रांगेत बसली होती. आम्ही समोर जाताच सर्व मुलांनी टाळ्या वाजवून आमचे स्वागत केले. प्रथम प्रार्थना झाली. त्यानंतर आमच्या जोशी सरांनी मुलांना काही संस्कार-कथा सांगितल्या. कविता म्हणून दाखवल्या. मुले खूप झाली. आमच्या संस्थेच्या अध्यक्षांनी भाषण केले. त्यांनी त्यांच्या भाषणातून पुस्तकांचे, वाचनाचे महत्त्व कथन केले; आणि पुस्तके विकत घेण्याची विनंती केली.

शेजारच्या वर्गात आम्ही टेबलावर पुस्तके मांडून ठेवली होती. त्यात कथा, कविता, चरित्र, कला, विज्ञान इत्यादी सर्व विषयांची पुस्तके होती. पुस्तकावरील छापील किंमतीपेक्षा पुस्तकाची किंमत कमी ठेवली होती. आदल्या दिवशी मुलांना पुस्तके विकत घेण्यासाठी पैसे आणावयाची सूचना त्यांच्या वर्गशिक्षकांनी केली होती. त्यामुळे मुले तयारीत होती. पाच रुपयापासून पंचवीस रुपयांपर्यंत पुस्तके विक्रीस उपलब्ध होती.

आमचा कार्यक्रम संपताच मुले पुस्तकाकडे वळाली. पुस्तकांच्या वर्गात मुलांची झुंबड उडाली. जो तो आपल्याला आवडेल ते पुस्तक खरेदी करू लागला. पुस्तके खरेदी केल्यानंतर मुलांच्या चेहऱ्यावर वेगळाच आनंद दिसत होता. जवळ-जवळ दोन तास हा गोंधळ चालू होता. बरीच पुस्तकांची विक्री झाली होती.

शेवटी मुलांची गर्दी पांगली. उरलेल्या पुस्तकांचे गट्टे आम्ही आमच्या गाडीत टाकले; आणि परतीचा रस्ता धरला. अचानक एका खेडवळ बाईने आमची गाडी थांबवली. “काय झाले?” म्हणून मी बाहेर पाहिले.

एक खेडवळ बाई हातात दहाची नोट धरून पुस्तकाची मागणी करीत होती. बाईच्या हातातली नोट चुरगळलेली, घामेजलेली, बाईही घामेजलेली. बाई अतिशय तळमळीने म्हणाली,

“माझं पोरगं पुस्तकापायी लई रडतंय. हे धा रुपे

पुस्तक जत्रा

घ्या; नि द्या इक पुस्तक.”

“अवो बाई! आता पुस्तकांचे गट्टे बांधलेत. शाळेतच का नाही घेतलं पुस्तक?” गाडीचा ड्रायव्हर म्हणाला. तशी ती बाई म्हणाली, “आरं बाबा! पैका नगं का? आता मजुरीचं पैकं भेटलं, अन् शाळंत धाव घेतली, पर आपुन गेला हुता. मनुनशान मदल्या वाटंन येवून तुमची गाडी अडवली. माफी करा; पर एकादं पुस्तक द्याचं. पोरगं लई रडतंय. त्याला वाचायचा लई नाद हाय. सारकं काइबाइ वाचत असतंय.”

त्या बाईच्या मुलाला वाचनाचा इतका नाद आहे, हे ऐकून आमच्या अध्यक्षांना खूप आनंद झाला. ते स्वतः गाडीतून खाली उतरले. गाडीच्या मागच्या बाजूची डिक्की उघडली. गच्च बांधलेला पुस्तकांचा गट्टा सोडला; आणि हाताला येईल ती दोन-तीन पुस्तके त्या बाईला दिली; तीही विना मोबदल्यात.

लांब उभारलेलं तिचं पोरगं पळत पळत तिच्या जवळ आलं. आपल्या मायजवळची पुस्तके स्वतःच्या हातात घेतली. पुस्तके पाहून त्याच्या चेहऱ्यावरचा आनंद दुधडी भरून वाहू लागला. तो ती पुस्तके उघडून चाळू लागला.

खऱ्या अर्थाने आमची ‘पुस्तक-जत्रा’ सफल झाली, असे आम्हाला वाटले.

निर्मला मठपती

ब्लॉक नं. १४, कनिपकनगर, जुळे सोलापूर - 413 004

मनविहंगा तू नेशील का रे, निवांतपण लाभेल जेथे । एक चिरंतन तत्त्व सृष्टीचे, मजला भेटेल तेथे ।

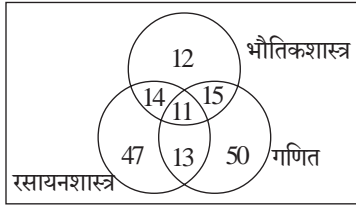
। एका... राग शंकरा - गुरु परमात्मा परेशु (गायक - सुरेश वाडकर)। प्रायोजक - श्री. शरद पालकर, पुणे

१५

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

मित्रहो, गेल्या लेखांमध्ये आपण वेन आकृतीची ओळख करून घेतली आणि त्यावर आधारित काही नमुनाप्रश्न अभ्यासले. आज वेन आकृतीवर आधारित आणखीन काही वेगळ्याप्रकारचे प्रश्न बघूया.

नमुनाप्रश्न १ : एका महाविद्यालयातील 500 जणांच्या तुकडीतील भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र व गणित ह्या विषयांमध्ये प्रथमश्रेणी मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या खालील आकृतीमध्ये दाखविलेली आहे. आकृतीचा अभ्यास करून त्याआधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे शोधा.

प्रश्न १ : गणित विषयात किती विद्यार्थ्यांना प्रथम श्रेणी मिळालेली आहे?

- a) 50 b) 65 c) 89 d) 39

प्रश्न २ : फक्त दोन विषयात प्रथम श्रेणी मिळालेले किती विद्यार्थी आहेत?

- a) 15 b) 42 c) 53 d) 0

प्रश्न ३ : भौतिकशास्त्र किंवा रसायनशास्त्रात किंवा दोन्हीमध्ये प्रथम श्रेणी मिळवलेले पण गणितात प्रथम श्रेणी न मिळालेले किती विद्यार्थी आहेत.

- a) 73 b) 112 c) 59 d) 14

प्रश्न ४ : किती टक्के विद्यार्थ्यांना एकाही विषयात प्रथमश्रेणी मिळालेली नाही?

- a) 10 % b) 21.4% c) 53.2% d) 67.6%

स्पष्टीकरण : आकृतीमध्ये प्रत्येक विषयात प्रथमश्रेणी मिळवलेले विद्यार्थी दर्शविणारी एकूण 3 वर्तुळे आहेत. वर्तुळांच्या विविध भागांमध्ये लिहिलेले आकडे विद्यार्थ्यांची संख्या दर्शवितात. एखादा आकडा किती वर्तुळांमध्ये आहे. ह्यावरून तो आकडा किती विषयांमध्ये प्रथमश्रेणी मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या दाखवतो हे कळते. उदा. 11 हा आकडा तिन्ही वर्तुळांच्या सामायिक भागात आहे म्हणजे 11 विद्यार्थ्यांना तिन्ही विषयांत प्रथमश्रेणी मिळालेली आहे किंवा 47 विद्यार्थ्यांना फक्त रसायनशास्त्रात प्रथमश्रेणी मिळालेली आहे. इ.

प्रश्न १ : गणित विषयात प्रथम श्रेणी मिळविलेले विद्यार्थी काढण्यासाठी गणिताच्या वर्तुळामध्ये आलेल्या सर्व संख्यांची बेरीज करावी लागेल. म्हणजे $50+15+11+13=89$. (ह्यापैकी काही विद्यार्थ्यांना अन्य विषयातही प्रथमश्रेणी मिळालेली आहे. पण या प्रश्नांच्या संदर्भात आपण त्याचा विचार करणार नाही.) म्हणून आपले उत्तर पर्याय 'C' असेल.

प्रश्न २ : कोणत्याही दोन विषयांत प्रथमश्रेणी मिळालेले विद्यार्थी म्हणजे कोणत्याही दोन वर्तुळांच्या सामायिक भागात लिहिलेल्या आकड्यांची बेरीज. जसे की, 15 विद्यार्थ्यांना गणित व भौतिकशास्त्रात, 14 विद्यार्थ्यांना भौतिक व रसायनशास्त्रात आणि 13 विद्यार्थ्यांना गणित व रसायनशास्त्रात प्रथमश्रेणी मिळालेली आहे. म्हणजे एकूण $15+14+13 = 42$ जणांना दोन विषयात प्रथमश्रेणी मिळालेली आहे. म्हणून पर्याय 'b' हे योग्य उत्तर होय.

प्रश्न ३ : भौतिक किंवा रसायनशास्त्रात प्रथमश्रेणी आहे असे एकूण विद्यार्थी $12+47+14+11+15+13 = 112$ इतके आहेत. पण त्यापैकी $15+13+11 = 39$ विद्यार्थ्यांना गणितामध्येसुद्धा प्रथमश्रेणी आहे. म्हणजे दोन्ही शास्त्रांमध्ये प्रथमश्रेणी मिळवलेले व गणितात प्रथमश्रेणी नसलेले विद्यार्थी $112 - 39=73$ इतके आहेत. म्हणून पर्याय 'a' हे योग्य उत्तर आहे.

मन असावे रसाळ, मूढू मायेचा सागर। त्यात असावा जिव्हाळा, जसं आईचं अंतर॥

१६ । पाहा... कुलाबा किल्ला - (अलिबाग) जि. रायगड, चुनाविरहित बांधकाम । प्रायोजक - श्री. अमर परांजपे, सांगली

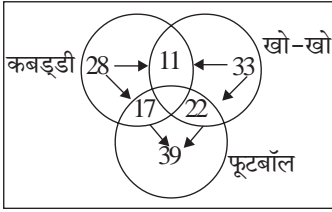
॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

प्रश्न ३ : पूर्ण आकृतीत मिळून 162 विद्यार्थ्यांचा उल्लेख आहे. ह्याचा अर्थ 500 पैकी उरलेल्या 338 विद्यार्थ्यांना एकाही विषयात प्रथमश्रेणी मिळालेली नाही. म्हणजे 67.6% विद्यार्थ्यांना एकाही विषयात प्रथमश्रेणी नाही. म्हणजे पर्याय 'd' बरोबर आहे.

नमुनाप्रश्न २ : एका शाळेच्या 50 विद्यार्थ्यांच्या वर्गातील 28 मुले कबड्डी खेळतात, 33 मुले खो-खो खेळतात आणि 39 मुले फुटबॉल खेळतात. जर प्रत्येक विद्यार्थ्याने वर्षभरात दोनच खेळ खेळणे आवश्यक असेल आणि 11 विद्यार्थी कबड्डी व खोखो हे दोन्ही खेळ खेळत असतील तर फुटबॉल व खो-खो खेळणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या किती?

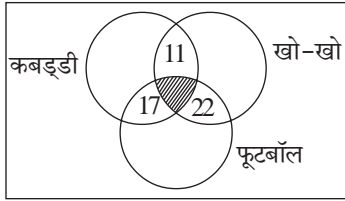
- a) 17 b) 22 c) 39 d) 11

स्पष्टीकरण : प्रश्न वाचल्यावाचल्या ह्या प्रश्नांचा वेन आकृतीशी काय संबंध असं वाटलं असेल ना? बरोबर आहे. कारण नमुना प्रश्न 1 प्रमाणे ह्या प्रश्नामध्ये वेन आकृती दिलेली नाही. परंतु उत्तर काढण्यासाठी आपल्याला दिलेल्या माहितीची मांडणी वेन आकृतीमध्ये करावी लागेल. कबड्डी, खो-खो व फुटबॉल खेळणाऱ्यांसाठी प्रत्येकी एक वर्तुळ काढूयात.

प्रत्येक मुलगा वर्षभरात दोनच खेळ खेळतो. म्हणजे तिन्ही वर्तुळांच्या सामायिक भागात एकही विद्यार्थी असणार नाही. एकूण 28 जण कबड्डी, 33 जण

खो-खो व 39 जण फुटबॉल खेळतात म्हणून त्या त्या वर्तुळात त्या संख्या लिहून घेतल्या. आता कबड्डी खेळणाऱ्या 28 विद्यार्थ्यांपैकी 11 विद्यार्थी खो-खो सुद्धा खेळतात म्हणून 11 ही संख्या कबड्डी व खो-खो ह्या दोन वर्तुळांच्या सामायिक भागात लिहिली. आता उरलेले $28-11=17$ विद्यार्थी कबड्डी बरोबरच फुटबॉलसुद्धा खेळत असले पाहिजेत म्हणून 17 ही संख्या कबड्डी व फुटबॉलच्या सामायिक भागात लिहिली. आता खो-खो खेळणाऱ्या 33 जणांपैकी 11 जण कबड्डी खेळत म्हणजे उरलेले 22 जण खो-खो बरोबरच फुटबॉल खेळतात.

(म्हणजे फुटबॉल खेळणाऱ्यांची एकूण संख्या $17 + 22 = 39$ ही संख्या तंतोतंत जुळणे म्हणजे आपण केलेला विचार योग्य आहे, याची खात्री पटते.) हेच स्पष्टीकरण → च्या आधारे वरील आकृतीत दाखविलेले आहे. म्हणजे आपली अंतिम आकृती खालीलप्रमाणे होईल. ह्यावरून खो-खो व फुटबॉल खेळणाऱ्यांची संख्या 22 हे लगेच लक्षात येईल. म्हणून पर्याय b हे आपले उत्तर होय. आता थोडा अवघड असलेला सरावप्रश्न

सोडवून बघा. म्हणजे वेन आकृतीची संकल्पना तुम्हाला नीट समजली आहे का हे कळेल.

सरावप्रश्न : एका क्लबमधील 120 वादकांपैकी 6 जण सतार, तबला व बासरी ही तीनही वादये वाजवू शकतात. वरील तीनपैकी कोणतीही दोनच वादये वाजवू शकणाऱ्यांची संख्या 30 आहे आणि 40 जण फक्त सतार वाजवू शकतात तर फक्त बासरी व फक्त तबला वाजवू शकणाऱ्यांची एकत्रित संख्या किती?

- a) 46 b) 48 c) 44 d) 54

क्रमशः

अमर परांजपे, दुर्गामाता मंदिरामगे, सांगली 416416, amarparanjpe@yahoo.com

१७

मन वढाय वढाय, उभ्या पिकातलं ढोरं। किती हाकला हाकला, फिरी येतं पिकांवर ॥

छात्र प्रबोधनच्या गतिमान वाटचालीस शुभेच्छा ! प्रायोजक - डॉ. गितांजली, डॉ. सिद्धार्थ पटवर्धन, नॉटिंगहॅम, इंग्लंड १७

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

...विज्ञानाशी गट्टी...

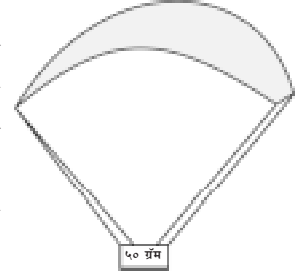
विमानान्वयतिरिक्त माणसाला पृथ्वीवर (आकाशातून पडल्यावरती) सुखरूप आणणारी गोष्ट म्हणजे पॅरॅशूट! या पॅरॅशूटवरतीच आपण प्रकल्प करू शकतो का? तर नक्कीच करू शकतो.

पॅरॅशूटचे मूलभूत तत्त्व म्हणजे खाली पडणाऱ्या कोणत्याही वस्तूला हवा थोडा का होईना अवरोध-म्हणजेच विरोध उत्पन्न करते. होतं काय की, हवेला म्हणजे हवेच्या कणांना काही सहजासहजी हलायचं नसतं. त्यामुळे त्यांच्यामधून वस्तू पडायला लागली की, ते तिला उलटी वरती फेकायचा सारखा प्रयत्न करतात; पण ती तर वेगाने खाली पडू पाहात असते. हा वेग कमी करण्याचं काम हे मधले हवेचे कण धडका मारून मारून करतात.

पण म्हणजेच जितके जास्त हवेचे कण त्या वस्तूच्या कणांच्या संपर्कात येतील तितका हा विरोध जास्त असेल, नाही का? (एक कागद बोळा करून आणि एक कागद नुसता टाकून पाहा; फरक लगेचच कळून येईल.) मग हा विरोध वाढवता येईल का? तेच तर प्रयोग (आणि प्रकल्प) करून पाहायचं आहे.

एक प्लॅस्टिकची आयताकृती पिशवी घ्या (३० सेंमी × २० सेंमी.) बाजारात सुमारे १०० ग्रॅममध्ये ६०-७० पिशव्या मिळतात. तिला चार बाजूंनी चार कोपऱ्यात समसमान लांबीचे दोरे बांधा आणि त्या दोऱ्यांची एकत्र गाठ बांधून त्याला सुमारे ५० ग्रॅमचे वजन लटकवून टाका. झाले आपले पॅरॅशूट तयार!

आपल्या घराच्या पायऱ्या या साधारण १६ ते १७ सेंमी. उंच असतात. आपला एक मजला व दुसऱ्या मजल्यामध्ये साधारण १६ ते १८ पायऱ्या असतात. (दोन्ही गोष्टी मोजून पाहा; तरच प्रकल्प केला असे होईल.) म्हणजे आपल्या एका मजल्याची जमिनीपासूनची उंची ही अंदाजे २.५ मीटर ते ३ मीटर असू शकते. (यात घराघरानुसार फरक पडेल.) म्हणजेच जर ताई/दादाच्या मोबाईलवरचे स्टॉपवॉच वापरून मोजले तर एका मजल्यावरून सुमारे ०.७१४२ सेकंदात हे ५० ग्रॅमचे वजन (पॅरॅशूट शिवाय) खाली पडते असे कळेल. फेकण्याची पद्धत इ. गोष्टींमुळे बदल होऊन समजा ०.५ सेकंदात हे वजन खाली आले तर, प्लॅस्टिकच्या पिशवीमुळे त्यास खाली यायला ३-४ सेकंद लागतील!! म्हणजेच $४ \div ०.५ = ८$ पर्तींनी आपण वेळ वाढवू शकतो.

आणखी काय काय करून ह्या वेळात बदल करता येऊ शकेल? याचाच विचार करणे म्हणजे प्रकल्प करणे! त्यासाठी काही प्रश्न देतो- करून पाहा हे सारे बदल आणि कळवा आम्हाला !!

१) चौकोनी आकाराऐवजी तेच क्षेत्रफळ (६०० चौ. सें.मी) ठेवून त्रिकोणी/गोल अशा आकारात प्लॅस्टिकची पिशवी लावली तर काय होतं? २) लांबी ३० सेंमी. ऐवजी ४० सेंमी/५० सेंमी अशी बदलली तर काय होतं? ३) एकावरती एक अशा प्लॅस्टिकच्या पिशव्या चिकटवल्या तर काय होईल? ४) दोऱ्याऐवजी झाडूच्या काड्या किंवा सायकलचे स्पोक वापरले तर काय होईल? ५) ४ दोऱ्याऐवजी ८, १२, १६ असे दोरे वापरले तर काय होईल? ६) पिशवीऐवजी वर्तमानपत्राचा कागद किंवा थर्माकोलची पट्टी किंवा साधा कागद किंवा वहीचा पुठठा अशा गोष्टी घेतल्या तर काय होईल?

असे खूप खूप बदल तुम्ही करून पाहावे, असे वाटते आहे. तुम्हाला माहित आहे का की, याच विषयावरती आम्ही एक स्पर्धा घेतली. त्या स्पर्धेत एका शाळेच्या मुलींनी लई भारी idea वापरली. एक भरलेला फुगा एका स्ट्रॉला बांधून ते दोन्ही पॅरॅशूटच्या आत लावून आणि ते सगळं सोडून दिलं. सातव्या मजल्यावरून (सुमारे १६.३२ मी.) इतक्या उंचीवरून टाकलेल्या पॅरॅशूटमधलं अंडं (हो अंडंच!!) फुटलं नाही!! तुम्हालाही अशा idea सुचतीलच ना? वाट पाहतो आहे तुमच्या उत्तराची!!

आश्याचे धन माझ्या मनात साठते। कसे किली घेऊ दान, झोळी अपुरी वाटते।।

१८

। अभिमानास्पद... आशा भोसले पुरस्कार - ज्येष्ठ संगीतकार अन्नु मलिक ।

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

...विज्ञानाशी गट्टी...

- करून तर बघा -

- * दोन प्लॅस्टिकच्या कचकड्यांच्या बाटल्या घ्या.
- * त्या प्रकाशचित्रात दाखविल्याप्रमाणे तळापासून थोड्या वर अंतरावर जोडून घ्या. बाटल्यांना झाकण लावून नका.
- * छिद्र M - Seal लावून बंद करा.
- * एका बाटलीत पाणी वरपर्यंत भरून घ्या. पण असे होऊ शकत नाही. कारण बाटल्या जोडलेल्या असल्यामुळे पाण्याची पातळी समान होते.
- * आता एक तिसरी बाटली घ्या. तिच्या तळातून सलाईनची नळी आत खुपसा व नळीचे दुसरे टोक पहिल्या बाटलीच्या झाकणात घुसवून घ्या. ही छिद्रेसुद्धा बंद करून घ्या. हे झाकण पहिल्या बाटलीला गच्च लावा. दुसरीचे तोंड उघडेच ठेवा.
- * प्लॅस्टिकच्या छोट्या डब्यात कणीक घ्या. त्यात एक छोटी मेणबत्ती रोवा व ती पेटवा.
- * तिसरी बाटली मेणबत्तीवर उपडी रोवा.

काय होतं?

- * मेणबत्तीवर तिसरी बाटली उपडी ठेवल्यानंतर प्रथम ज्या बाटलीला नळी लावलेले बूच लावले आहे, तिच्यातील पाण्याची पातळी खाली जाईल व बूच न लावलेल्या पाण्याची पातळी वर जाईल.
- * मेणबत्ती विझल्यानंतर दोन्ही बाटल्यांमधील पाण्याची पातळी पुन्हा साधारण समान होईल.

असं का झालं?

- * मेणबत्ती लावल्यामुळे उपड्या ठेवलेल्या बाटलीतील हवा प्रसरण पावली. ह्या हवेला जायला नळीतून जागा मिळाली.
- * त्यामुळे पहिल्या बाटलीत आलेल्या जास्तीच्या कणांनी पाण्याला अधिक जोरात रेटले.
- * दोन्ही बाटल्या जोडलेल्या असल्याने दुसऱ्या बाटलीतील पाण्याने हवेला उघड्या तोंडातून ढकलून दिले.
- * जेव्हा मेणबत्ती विझली, तेव्हा उपड्या ठेवलेल्या बाटलीतील हवेचे कण जवळ आले व त्यांचा जोर कमी झाला.
- * झाकण लावलेल्या बाटलीतील कणांचा पाण्यावर पडणारा जोर (म्हणजेच दाब) हा उघड्या तोंडाच्या बाटलीतील पाण्यावर पडणाऱ्या हवेच्या कणांच्या जोरापेक्षा कमी असल्यामुळे पातळी साधारण समान होईपर्यंत पाणी वाहात राहिले.

- नचिकेत नित्सुरे

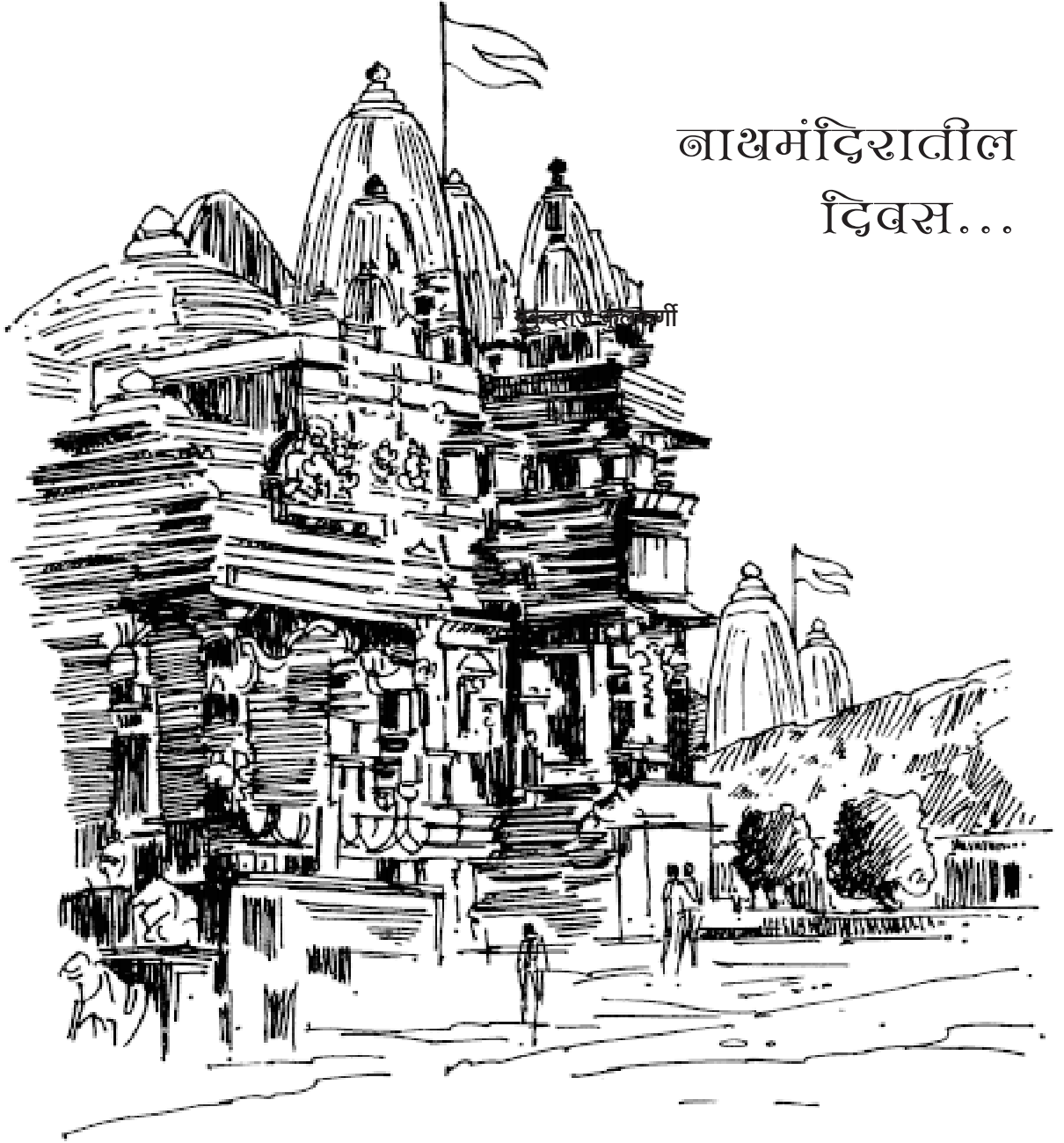
nitsure.nachiket@gmail.com

मन जह्यरी जह्यरी, याचं न्यारं रे तंतर। अरे इंजू साप बरा, त्याले उतारे मंतर ॥

। पाहा... कर्नाळा - जि. रायगड - अभयारण्य व पक्षी निरीक्षण यांसाठी प्रसिद्ध ।

११

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

नाथमंदिरातील दिवस...

माझा 'नाथमंदिर' हा पत्ता
वाचून माझ्या इंजिनिअरिंगच्या
बऱ्याच मित्रांची दिशाभूल
व्हायची. 'नाथमंदिर' हे माझ्या
बंगल्याचं नाव असावं असं

त्यांना वाटायचं आणि ती
बंगलेवाली मित्रमंडळी मला
उगीचच त्यांच्यातला समजायची.
आता खरोखरच्या बंगल्यात
राहायला आलो तरी 'नाथमंदिर'

त्याच्या तटबंदीसह मनात अभेद्य
झालंय. आता वेळी अवेळी
नाथमंदिरातलं चक्रीभजन माझ्या
मनात सुरू होतं आणि त्या
स्मरणांच्या चक्राकार गतीत माझं

मन माझे इतुके आनंदून गेले । सान्या अंधाराला प्रकाशून गेले ॥

(२०) पाहा... डॉल्स संग्रहालय- जयपूर (भारतातील व परदेशातील वेगवेगळ्या बाहुल्या त्या ठिकाणच्या वेशभूषांमध्ये)।

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

आपण राहतो त्या भागाविषयी/गावाविषयी आपल्या मनात कायम एक 'हळवा कोपना' असतो, एक भावनिक बंध तयार झालेला असतो. कुणाकुणाच्यात हा बंध उलगडून दाखवण्याची एक विलक्षण ताकद असते. जशी ती लेखकाजवळ आहे. त्यामुळे हे 'नाथमंदिर' आपल्याही डोळ्यांसमोर जसेच्या तसे उभे राहिले आहे. त्यातील चक्रीभजन, आख्या आपल्यालाही ऐकू येऊ लागतात... नाथमंदिर आणि आजूबाजूचा परिसर जिवंत होऊन जणू आपल्याशी बोलू लागतो...

लहानपण, उधळलेल्या बुक्क्यासारखं भिरभिरू लागतं. माझ्या छोट्याशा गावाच्या उत्तरपूर्व टोकाला अगदी जवळजवळ अशी पाच-सहा देवळं आहेत. त्यामध्ये मल्लीनाथाचं म्हणजे महादेवाचं देऊळ हे सगळ्यांत मोठं देऊळ. या पूर्वाभिमुख देवळाच्या दर्शनी बाजूच्या विशाल काळ्याभोर तटबंदीला लागूनच श्री एकनाथांचे तसेच मोठे उत्तराभिमुख देऊळ आहे. तेच हे 'नाथमंदिर.' गावाच्या अगदी उत्तर टोकाला थोडेसे उंचावर विरागी दत्तात्रेयांचे, सुबक दगडी मंडप असलेले 'दत्तमंदिर.' या दत्तमंदिरात देवाकडं तोंड करून उभे राहिले की डाव्या हाताला गावतळ्याचा अथांग विस्तार दिसे. मागे केदारलिंगाच्या डोंगराचा आशीर्वाद असे तर सभोवार हिरवी शेतं डुलत असत. नाथमंदिराचा गाभारा काळ्याशार चिरेबंदी दगडांचा, नेहमी थंडगार असायचा. गाभाऱ्याला लागून दगडी मंडप व पुढे भव्य लाकडी मंडप होता.

मंदिराच्या आवारात दोन्ही बाजूला दोन मोठे चौकोनी दगडी कट्टे. त्यावर तुळशीवृंदावने. प्रत्येक वृंदावनाशेजारी दिवा ठेवण्यासाठी डब्यावर कुंची ठेवल्यावर जसे दिसेल तशी दिसणारी चुन्यात बांधलेली बसकी दिवली. गंमत म्हणजे नाथांच्या गाभाऱ्यावरही कळसाऐवजी तुळशीवृंदावनच होते. अंधाऱ्या गाभाऱ्यात नाथांची काळ्या दगडांची चौकोनी समाधी. त्यावर नाथांचा मिशा असलेला पितळी मुखवटा. मागच्या भिंतीला एक मोठा कोनाडा, त्यात विठ्ठलरखुमाईच्या सुबक मूर्ती. माझ्या आज्जी या मूर्तीसमोर उभं राहून कापऱ्या आवाजात आरती म्हणायच्या, "....राही रखुमाबाई राणीया सकळा ओवाळीती राजा विठोबा सावळा..." तेव्हा साक्षात विठ्ठलासमोर उभं असल्याचा भाव त्यांच्या सुरकुतल्या भावुक चेहऱ्यावर असायचा. तर पाणावलेल्या डोळ्यात निरांजनं थरथरताना दिसायची.

देवळाच्या आवारातच लिंब, आंबा, औदुंबर, पारिजातक, आवळा अशी अनेक झाडे होती. देवळाच्या नैऋत्य कोपऱ्यात बांधीव आड होता. या आडाचं पाणी अतिशय गोड होतं. 'कितीही मोठा दुष्काळ पडला तरी या आडाचं पाणी आटत नाही', असं म्हातारी माणसं अभिमानानं सांगायची. देवळातलं पारिजातकाचं झाड लहानखुरच होतं. झाड गदागदा हलवून त्या नाजूक पुष्पवर्षावात मनमुराद न्हाणं हा माझ्या आनंदाचा भाग होता. परीक्षा जवळ आल्यानंतर आंब्याच्या घनदाट सावलीत सतरंजी टाकून मी अभ्यासाला बसत असे. भर उन्हात आंब्याच्या सावलीचा अनुभव घेणाऱ्यालाच तिचं महत्त्व कळेल. तो गारवा थेट प्राणापर्यंत खोल झिरपत जातो. त्या सावलीत बसून वरून पोपटांनी अर्धवट खारून टाकलेल्या आंबट गोड कैऱ्या खात माझा अभ्यास चालायचा. त्या अभ्यासालाही त्यामुळं एक हवीहवीशी आंबटगोड चव यायची. आवळ्याचे दिवस सुरू झाले की पुजाऱ्यांच्या मावशींना एक कामच होऊन बसायचं. आवळे चोरण्यासाठी उनाडटप्पू पोरान्च्या झुंडीच्या झुंडी सारख्या येत राहायच्या, त्यांच्यावर पाळत ठेवायचं ! देवाला निवद ठेवण्याची पद्धत याही गावात लोकप्रिय होती.

मनामनातून चैतन्याचे खेळू देत वारे । उजळू दे भरतखंड सारे ॥

। अभिमानास्पद... पु. लं. स्मृती सन्मान - ज्येष्ठ कवी ना. धों. महानोर (साहित्यातील कामगिरीबद्दल)।

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

२१

बहुधा हे काम घरातील लहान मुलांकडे असे. पितळीच्या ताटलीत ही निवदांची चळत ठेऊन व त्यावर फडकं झाकून, ती ताटली कष्टानं सांभाळत भरभर चालणारी लहान मुलं पाहिली की त्यांची दया वाटे. त्यांना लागलेली भूक त्यांच्या चेहऱ्यावर स्पष्ट दिसत असे.

नाथमंदिराच्या बाहेर, समोरच ग्रामपंचायतीची एक बाग होती. त्या बागेतील रायआवळ्याची व बदामाची झाडे हा आम्हा मुलांच्या आकर्षणाचा विषय होता. पण बागेचा मुसलमान माळी हे भलतेच कडक प्रकरण होते. त्यामुळे त्या बागेकडे वाकड्या नजरेने सोडून द्या; पण साध्या नजरेने पाहण्याचीसुद्धा आमची छाती नव्हती. या माळ्याला सर्वजण 'साहेब' म्हणत. पांढरा शुभ्र लांब सदरा, पांढरा पायजमा किंवा ढगळी खाकी चड्डी व पांढरी टोपी या वेषातला, पांढरी खुरटी दाढी राखणारा, उंच अंगकाठीचा हा नाकेला माळी, मोठा रुबाबदार दिसत असे. दिवसातून अनेक वेळा तो कोणाशीतरी भांडताना दिसे. कोणाशीही भांडताना हा माळी भांडणाऱ्याच्या थेट अंगावरच धावून जाई. एक हात पुढे करून 'अॅस्स' असा खर्जातला भीषण आवाज काढी. तो आवाज ऐकूनच प्रतिपक्षाचा थरकाप होत असे. बागेवर त्याचे

जिवापाड प्रेम होते. बागेलगतच चौकोनी प्रशस्त विहीर होती. त्या विहिरीतील पाणी रहाटाने शेंदून कामवाल्या बायका बागेला देत. माळी स्वतः उभा राहून या कामावर देखरेख करीत असे. त्यामुळे भर उन्हाळ्यातसुद्धा बाग हिरवीगार असायची. आता विहिरीवर मोटार बसली आहे. विहिरीत तुडुंब पाणी आहे; पण माळी नसल्यामुळे बागेचा खराटा झाला आहे.

मंदिराच्या प्रवेशद्वाराशी एक बुचाचे उंच उंच झाड होते. पावसाळ्यात त्या लांब देठांच्या पांढऱ्या शुभ्र फुलांचा सुगंधी सडा दारात पडे. ते लांब देठ एकमेकांत गुंतवून मुली त्याच्या सुबक वेण्या करीत. बुचाखेरीज, अशोक, जांभूळ, आंबा, बकुळी अशी अनेक झाडे मंदिराच्या बाहेरच्या बाजूस एकमेकांलगत होती. घनघोर पाऊसधारांमध्ये हे सारे वृक्षराज भिजताना पाहणे हा एक उत्सव असायचा. नाथमंदिराच्या लाकडी भव्य सभामंडपावर दोन्ही बाजूला निमुळते पत्रे होते. त्यामुळे पावसाचं आगमन व्हायचं तेच मुळी त्या पत्र्यावरच्या 'तडम् तडम्' आवाजानं. त्या लयीमध्ये झाडांच्या पानांची सळसळ मिसळायची आणि आम्ही मुलं डोळ्यात औत्सुक्य घेऊन हा अविरत चाललेला अभिषेक सोहळा पाहायचो.

पलीकडे असलेल्या तळ्याच्या भरावावरून पाण्याचे लोट फेसाळत खाली यायचे. इकडे अंगणामध्ये साठलेल्या पाण्यावर पांढऱ्या घुमटांची वरात निघालेली असायची. ढगांच्या सावळ्या सावल्यांनी सूर्याला वेढून टाकल्यामुळे भर दुपारीसुद्धा संधिप्रकाशाचा प्रकाश पसरलेला असायचा आणि धारा अविरत एकाग्रपणे कोसळत राहायच्या... पाऊस थोडा ओसरला की कोणत्या विहिरीचे पाणी किती वाढले हे पाहायला आम्ही उत्साहाने बाहेर पडत असू. तळे पूर्ण भरले की समुद्रासारखे अथांग दिसायचे. त्याचा सांडवा सुटला की ते पाणीही खाली वाहात येऊन आमच्या देवळाजवळूनच जायचे. पावसाळ्यात तळ्याचा भराव भरगच्च हिरव्यागार गवताने भरून जायचा. त्यावरून वाऱ्याची लहर सळसळून गेली की एखादा अजस्र अजगर हलतो आहे की, काय असे वाटायचे.

मल्लीनाथाच्या देवळात दोन उंच दगडी दीपमाळा होत्या. त्यांना 'डिकमली' म्हटलं जायचं. या डिकमलींना आतून बांधीव पायऱ्या होत्या. महाशिवरात्रीला व त्रिपुरी पौर्णिमेदिवशी रात्री या मल्लीनाथाचं देऊळ झगमगून उठे. खांबावर, कट्ट्यांवर, शिखरावर, जिकडे-तिकडे दिवे लावलेले असत. दीपमाळांच्या वरच्या दगडी स्तंभामध्ये तेल घालून

मन काळोखाची गुंफा, मन तेजाचे राऊळ । मन सैतानाचा हात, मन देवाचे पाऊल ॥

२२

। एका... राग बागेश्री - पंढरीचे सुख नाही त्रिभुवनी (गायक - पं. जितेंद्र अभिषेकी) ।

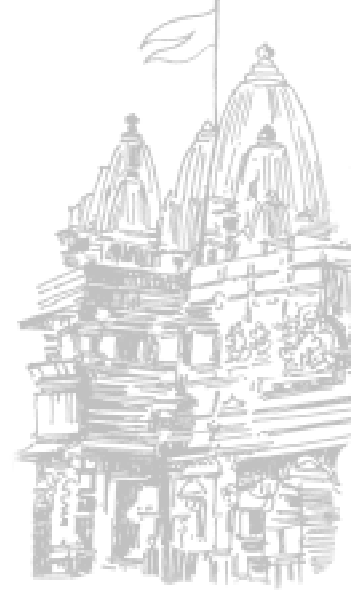
॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

काळे काकडे पेटविले जात. मंत्रोच्चारानं वातावरण धीरगंभीर झालेलं असे व 'शंभोऽशिव हरहर'चे निनाद अंगावर रोमांच उभे करीत. प्रत्येक सणादिवशी वातावरण असेच भारलेले असे. गावातील अनेक प्रतिष्ठित कुटुंबप्रमुख आपल्या सर्व कुटुंबियांसह मोठ्या इतमामाने देवदर्शनास येत. कपाळावर विभूतीचे पांढरे पट्टे व मध्ये केशरी अष्टगंधाचा ठिपका असे. गावात वीरशैव समाज जास्त, त्यामुळे सकाळी देवदर्शनाला आलेली मंडळी एकमेकांना राम-राम घालण्याऐवजी 'शरणात' म्हणत. सर्वांगाला विभूतीचे पट्टे फासलेले ते उघडबंब शिवभक्त माझ्या चांगलेच सरावाचे झाले होते.

नियमित शिवदर्शनाबरोबरच मारुतीला रोज १० प्रदक्षिणा घालण्याचाही आम्हा मित्रांचा नियम होता. आजूबाजूची सगळीच देवळं आम्ही पालथी घालत असू. फक्त वीरभद्राच्या देवळात जायला आम्ही घाबरत असू. कारण तिथे वीरशैवांच्या अंत्ययात्रेचा माड ठेवलेला असे. शिवाय वीरभद्राची मूर्ती थोडी उग्र होती. त्याच्या हातामध्ये भलीमोठी तलवार होती. शंकराचा सेनापतीच तो. अशा वीरभद्राच्या मूर्तीचे चांदीचे डोळे कोण्या चोराने काढून नेल्याचे एकले तेव्हा मला फारच आश्चर्य

वाटले. चोराच्या धाडसाची कमाल देखील वाटली. मारुती मंदिरात व त्या शेजारच्या मंदिरातही अनेक देव दाटीवाटीने बसविलेले होते. आपले देव असे समूहाने का राहतात कोणास ठाऊक; पण भक्त नसतांना ते एकमेकात गप्पा मारीत असावेत, असे मला वाटे. त्या अबोध वयात बऱ्याच वेळा मारुती माझ्या स्वप्नात यायचा. पुढे जाणत्या वयात नको ती मंडळी स्वप्नात येऊ लागल्यामुळे स्वप्नातला मारुती उड्डाण करून क्षितिजापार झाला असावा.

कार्तिकीच्या वारीसाठी पंढरपूरला निघालेली गुरोबाकाकांची दिंडी एक रात्र मुक्कामाला नाथमंदिरात थांबायची. दिंडी येण्याच्या दिवशी मोठं उत्सवी वातावरण असायचं. पालखीच्या दर्शनाला ग्रामस्थांची झुंबड उडायची. रात्री वारकरी पद्धतीचं कीर्तन व्हायचं. कमरेला शेला बांधून व गळ्यात टाळ घालून साथीदार मंडळी सभोवार रांगेने उभी राहायची. ज्ञानोबा तुकोबांचे अभंग गाताना आवाज गगनाला भिडत. 'विठोऽब्बा ऽ र खुमाऽय'च्या ठेक्यावर अवघा वारकऱ्यांचा मेळा हलू-झुलू लागे. लय वाढत जाई, पखवाजाची गती तीव्र होई, टाळांचे खणखणाट छताला भेदून जात, पावलं जमिनीवर ठरेनाशी होत आणि वारकरी बेभान होऊन

नाचू लागत. आम्ही सारे श्रोतेही त्या भजनानंदात चिंब होत असू. नखशिखान्त शहारून जात असू. विठ्ठलाला नामदेवाच्या कीर्तनात का नाचावेसे वाटले याचा उलगडाही आपोआप होत असे.

ते दिवस कडाक्याच्या थंडीचे असायचे. अशावेळी पुरेसे अंथरुण पांघरूण नसलेली ही गरीब वारकरी मंडळी जागा मिळेल तिथे उघड्यावर कुडकुडत झोपत असत. दिवसभर चालण्याचे श्रम, रात्री बेभान होऊन केलेलं कीर्तन आणि थंडीच्या पहान्यात चोरटी झोप... मला सारंच विलक्षण वाटायचं. असे कोणते रसायन असेल या लोकांच्या स्वभावात? एवढे कष्ट घेण्याची प्रेरणा त्यांना कोण देत

मन व्हावे ओले ओले। धारांच्या हिंदोळ्यावरती बसून घ्यावे हिंदोळे ॥

। पाहा... कल्याणगड - जि. सातारा (२५ ते ३० मीटर लांबीचे गार पाणी असलेले भुयार किंवा जलमंदिर) । २३

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

असेल? कोण मायेने पाठीवरून हात फिरवून त्यांचा श्रमपरिहार करीत असेल? विचार करून दमल्यानंतर विटेवरच्या सावळ्या विठ्ठलाला डबडबल्या डोळ्यांनी मी पुन्हा एकदा मनोभावे वंदन करीत असे.

नाथमंदिराला लागूनच स्मशानाकडे जाणारी वाट होती. या वाटेवरून वेळी अवेळी हलगीच्या गजरात प्रेतयात्रा जात. हलगीचा तो विशिष्ट ठेका कानावर आला की माझ्या काळजाचे पाणी पाणी होई. त्या वयात प्रेतयात्रा, स्मशान हे फारच भीतिदायक वाटे. विशेषतः पडत्या पावसात, निबिड काळोखात अपरात्री जेव्हा एखादी प्रेतयात्रा जायची तेव्हा पुढे मला कितीतरी वेळ झोप यायची नाही.

नाथमंदिराच्या बाहेरच्या बाजूस रस्त्याच्या लगत एक

ओसरीसारखी धर्मशाळा होती. तिला 'बारगज' म्हटलं जायचं. अनेक निराधार, आजारी, वृद्ध, रोगग्रस्त, आसन्नमरण जीव तिथं वस्तीला असायचे. त्यांच्या वेदना, त्यांचं कण्हणं, त्यांचं तळमळणं मनाला बेचैन करायचं. आयुष्याची लढाई सर्व बाजूंनी हरलेले ते दुदैवी जीव पाहून मला भडभडून यायचं. या पांथस्थांना पाणी देणे, भाकरी-तुकडा देणे हे माझे अत्यंत आवडीचे काम होते. महिन्यात एखादा तरी मृत्यू तिथं व्हायचा. आणि इतके दिवस वेदनांनी तळमळणाऱ्या त्या कमनशिबी जिवाच्या मदतीसाठी अजिबात न फिरकलेली मंडळी अत्यंत उत्साहाने अंत्ययात्रेला जमायची. हा विरोधाभास पाहून मन विषण्ण व्हायचं.

त्याच काळात वडिलांकडून महात्मा गौतमबुद्धांची गोष्ट

पहिल्यांदा ऐकली तेव्हा मी थरारून गेलो. माझ्याही सभोवार वार्धक्य होतं. माझ्याही मनात प्रश्नांचं तेच मोहोळ उठायचं आणि विचार करत मी तासन्तास तुळशीवृंदावनाच्या कट्ट्यावर बसून राहायचो.

'झडझडूनी वहीला निघ ।
ये भक्तीचिया वाटे लाग ॥
तरी पावसी अव्यंग ।
निजधाम माझे ॥'

हा संत ज्ञानदेवांनी त्यांच्या अभंगाद्वारा दिलेला संदेश आचरणात आणण्याची, गौतमबुद्धाची धमक आमच्या अंगात नव्हती म्हणूनच तो महात्मा बुद्ध झाला... आणि आमच्या वाट्याला हे कायमचे युद्ध आले.

मुकुंदराज कुलकर्णी

शिवाजीनगर, बाश्नी 413 401

...शोध शोध...

सामाजिक क्षेत्रात काम करणाऱ्या ५ मान्यवरांची नावे (आडनावे) पुढील ४ शब्दातून शोधा.

पा बं प्र ह

म भू ग

जा क आ ट

र टे णे रे

७४४३

- ३४४७

३९९६

↓

९९६३

- ३६९९

६२६४

↓

६६४२

- २४६६

४१७६

↓

७६४१

- १४६७

६१७४

सौर आश्विन शके १९३२ (ऑक्टोबर २०१०) या अंकातील 'विज्ञानाशी गट्टी' या सदरातल्या (गणिती) प्रयोगाकडून प्रकल्पाकडे या लेखात 'कापरेकरांची पद्धत' सांगितली होती. त्यातील पान क्र. १६ वरील आकडेमोडीत चौथ्या रांगेत दुसऱ्या स्तंभात ७४४३-३४४७ या वजाबाकीचे उत्तर ३९९६ च्याऐवजी चुकून ४९९६ असे छापले गेले आहे. या आधीच्या पायऱ्यांतील पद्धतीप्रमाणे पुढील पायऱ्या शेजारी दाखवल्या आहेत. त्यानुसार लेखात म्हटल्याप्रमाणे कापरेकरांच्या पद्धतीनुसार उत्तर ६१७४ येतंय. छपाईतील चुकीबद्दल दिलगीर आहोत.

हे मासिक ज्ञान प्रबोधिनी या संस्थेच्या मालकीचे असून मुद्रक, प्रकाशक व संपादक श्री. महेन्द्र सेठिया यांनी राष्ट्रीय सौर १० अग्रहायण, शके १९३२, १ डिसेंबर २०१० या दिवशी बालोदयान प्रेस, नातूबाग, शुक्रवार पेठ, पुणे २ येथे छापून, ज्ञान प्रबोधिनी, ५१०, सदाशिव पेठ, पुणे ३० येथून प्रसिद्ध केले.

२४

॥ छात्र प्रबोधन - सौर अग्रहायण, शके १९३२ ॥

* वाचनाबरोबरच ऐकण्याचाही आनंद लुटा *

'छात्र प्रबोधन' बोलका अंक

(छात्र प्रबोधनच्या दिवाळी व अन्य अंकातील साहित्यावर आधारित)

- * ४ तासांपेक्षा जास्त कालावधीचा अंक
- * १ कथा, ५ कविता, ५ ललित लेख, १ नाट्य छटा, ६ विशेष लेखांचा खजिना आणि याशिवायही बरंच काही खास तुमच्यासाठी!
- * इंद्रजित भालेराव, रेणू पाचपोर, अमृता सुभाष, विभावरी देशपांडे इ. मान्यवरांचा प्रत्यक्ष सहभाग
- * आवाजाची उत्तम गुणवत्ता, संगणक, डी.व्ही.डी. प्लेअर, साऊंड सिस्टिमवरही ऐकता येईल.

मूल्य रु. ६०

(पाठविण्याचा खर्च रु. ३०)

सृजनाला

पंख नवे

(राज्यस्तरीय सादरीकरण स्पर्धा)

लक्षात आहे ना?

तुम्हीच

संपादक व्हा

(हस्तलिखित स्पर्धा)

- * सादरीकरणात इयत्ता पाचवी ते दहावीमधील १० ते २० विद्यार्थ्यांच्या गटाचा सहभाग असावा.
 - * सादरीकरणासाठी 'छात्र प्रबोधन'च्या दिवाळी अंकांमधूनच (आत्ताच्या व यापूर्वीच्या) साहित्याची निवड करावी. सादरीकरणासाठी प्रत्येक गटासाठी ३० मिनिटांचा कालावधी आहे.
 - * ३० डिसेंबर २०१० पर्यंत अनामत शुल्क (रु. १००) रोख /मनिऑर्डर/डिमांड ड्राफ्टने (ज्ञान प्रबोधिनी या नावाने) पाठवावे. सोबत मार्गदर्शकांचे नाव, पत्ता, दूरभाष क्रमांक लिहिलेले पत्र असावे.
- (स्पर्धेचा कालावधी - दि. १५ ते ३० जानेवारी ११)

५ ते १० जणांच्या गटाने ५० पृष्ठसंख्येचे हस्तलिखित तयार करावे. किमान ४० पानांमधील साहित्य विद्यार्थ्यांचे स्वतःचे असावे. साहित्य फक्त मराठीतूनच असावे. हस्तलिखिताला विषयाचे बंधन नाही. संकलित साहित्याबाबत (१० पानांपेक्षा अधिक नको) संदर्भ देणे आवश्यक.

स्पर्धा २ गटांमध्ये होईल.

१. किशोर गट (इ. ५ वी ते ८ वी)
२. कुमार गट (इ. ९ वी ते १२ वी)

हस्तलिखित पाठविण्याचा

अंतिम दिनांक १५ जानेवारी १०

दोन्ही स्पर्धांसाठी बक्षिसे :

प्रथम क्रमांक : रु. ७००/-, द्वितीय क्रमांक - रु. ५००/-, तृतीय क्रमांक - रु. ४००/-
विशेष गुणवत्तेच्यावर असलेल्या सर्व गटांना 'छात्र प्रबोधन'चे अंक वर्षभर पाठविले जातील.

विविध कलागुणांना वाव देणाऱ्या या नावीन्यपूर्ण स्पर्धात आवर्जून सहभागी व्हा !

३० डिसेंबर २०१० पूर्वी नोंदणी करून स्पर्धामधील सहभाग निश्चित करा.

अधिक नियम, तपशीलासाठी दिवाळी अंकातील शेवटचे पान पाहा किंवा मुख्य केंद्राशी संपर्क करा.

ठाणे साहित्यसंमेलनातील विक्री केंद्रावर अवश्य भेट द्या

२५, २६ व २७ डिसेंबर रोजी होणाऱ्या ठाणे येथील साहित्य संमेलनामध्ये ग्रंथप्रदर्शन-विक्री विभागात

'छात्र प्रबोधन'चे पुस्तक विक्री केंद्र असणार आहे. मुंबई, ठाणे परिसरातील वाचकांनी

साहित्य संमेलनानिमित्त विशेष सवलतीत पुस्तके खरेदी करा!

'छात्र प्रबोधन' प्रकाशने : समृद्ध आशय, तज्ज्ञ लेखक, आकर्षक छपाई, माफक किंमत !

सौर अग्रहायण, शके १९३२/ डिसेंबर २०१०, पंजीकृत नियतकालिक (Registered Newspaper)

पंजीकरण क्रमांक (RNINO.)MAHMAR/2000/5636 घोषणापत्र क्रमांक : (PHM/SR/201/VIII/2001)

L-2/RNP/PNW/M/94/2009-2011, Posted at S.P. Post Office On 1st of Every Month.

तिकिटशिवाय पाठविण्याचा परवाना क्रमांक License to post without prepayment of postage No. (LWP No. L-172)

हिंदु ऐक्याची ध्वजा...

या निळ्या मोकळ्या अंबरी विहवते
सूर्यकन्येपरी हिंदु ऐक्याची ध्वजा ॥१॥
आर्षकालातुनी आर्यसंघातुनी
मुक्त जे गाडले सूक्त तेजस्वि ते
लहवताना दिसे या स्वरांच्या वरी ॥१॥
दुष्टनिर्दालना सुष्टसंरक्षणा
धर्मसंस्थापना चेतवी जी मना
कल्पवृक्षापरी छत्र माथी धरी ॥२॥
स्तंभिकेतळी हिच्या अखंड यज्ञ मांडिले
घेतली महाव्रते सहस्र प्राण सांडिले
ही असो महत्पदी वैभवाच्या शिरी ॥३॥
क्षुब्ध लाट होउनी कधी नभी थरावते
हर्षमत्त होउनी कधी रणात नाचते
उधळिते घेउनी अग्निपुष्पे करी ॥४॥
जिंकुनी दिशा दहा वाहु त्या हिच्या पदी
तेजप्राप्त हो असे कुणी न पाहिले कधी
हाच प्राण हेतु अन् ध्यास हाच अंतरी ॥५॥

वरील गीत 'छात्र प्रबोधन'च्या
संकेतस्थळावर जरूर ऐका.

पत्त्यामध्ये वर्गणीचा कालावधी 11-3/Dec. 10 असल्यास तुमची वर्गणी संपली आहे.
ती त्वरीत भरावी. पत्त्यामध्ये काही चुका असल्यास त्या तातडीने मुख्यकेंद्रावर कळवा.

संपर्क पत्ता :

संपादक, छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी
५१० सदाशिव पेठ, पुणे 411030
☎ (०२०)२४२०७ १७४/१७९
ई-मेल : jpchhatra@rediffmail.com
संकेतस्थळ : www.chhatraprabodhan.org
या अंकाची किंमत : ₹ १५/-
वार्षिक वर्गणी : ₹ १८०/-
प्रकाशन दिनांक :
सौर १० अग्रहायण, शके १९३२
१ डिसेंबर २०१०

प्रिय पोस्टमन,

हा अंक तुम्ही आमच्या लाडक्या मुलामुलीपर्यंत पोहोचवून फार मोठे काम करता. मुलंमुली या मासिकाची फार आतुरतेने वाट पाहात असतात. मासिक वेळेवर मिळाले नाही अथवा मिळालेच नाही तर ती नाराज होतात, त्यांचा तुमच्यावरचा अन् आमच्यावरचाही विश्वास कमी होतो. असं झालेलं तुम्हालाही निश्चितच आवडणार नाही. हो ना!
तेव्हा हे मासिक खात्रीशीरपणे, विनाविलंब शेजारच्या (→)पत्त्यावर द्यावे ही आपुलकीच्या नात्याने विनंती,
तुमचा-संपादक, छात्र प्रबोधन.

प्रति -